

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

«Η ζωή των Μακρονησιωτών μέσα από τις σελίδες
του περιοδικού “Σκαπανέας”»

Όνομα: Ιωακείμ Πέτρος

ΑΜ:1115ΜΟ31

Επιβλέπων καθηγητής: Παπαστράτης Προκόπης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικά στοιχεία.....σελ.3	
Πρώτη Ενότητα	
Ο Β' παγκόσμιος, η Αντίσταση και η Απελευθέρωση.....σελ.8	
1946: Οι εκλογές, το δημοψήφισμα και η ίδρυση του ΔΣΕ.....σελ. 15	
Το θεσμικό πλαίσιο των εκτοπίσεων.....σελ.18	
Φυλακές και εξορίες τη δεκαετία του 1940.....σελ.21	
Η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης.....σελ.25	
Δεύτερη Ενότητα	
Το στρατόπεδο Μακρονήσου.....σελ.31	
Οι «ύποπτοι στρατεύσιμοι».....σελ.33	
Τα Τάγματα Σκαπανέων.....σελ.37	
Ο Οργανισμός Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου (ΟΑΜ).....σελ.38	
Το περιοδικό «Σκαπανεύς».....σελ.42	
Τρίτη Ενότητα	
Συμπεράσματα.....σελ.88	
Βιβλιογραφία.....σελ.96	

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει την περίπτωση της Μακρονήσου, του «ελληνικού Νταχάου» όπως συχνά συναντάται στη βιβλιογραφία. Θα γίνει προσπάθεια να μην ιδωθεί η Μακρόνησος από το μέρος των εξόριστων αλλά να μελετηθεί η πλευρά των νικητών. Να αναδειχθεί δηλαδή η ρητορική που αναπτύχθηκε εκ μέρους του επίσημου κράτους για τη λειτουργία του στρατοπέδου της Μακρονήσου.

Για πολλά χρόνια αποτελεί αντικείμενο διαμάχης το αν ο Π. Κανελλόπουλος αποκάλεσε όντως τη Μακρόνησο ως « Νέο Παρθενώνα» ή «Παρθενώνα του νέου ελληνισμού». Ο ίδιος σε συνέντευξη του στο «Βήμα» δήλωσε πως δεν υιοθέτησε στον πολιτικό του λόγο αυτή την έκφραση. Συνέχισε τονίζοντας πως: « το μεγαλύτερο λάθος στο δημόσιο βίο μου θα 'ταν, ότι είπα τη Μακρόνησο “ Παρθενώνα της νεωτέρας Ελλάδος”».¹ Είτε ειπώθηκε είτε όχι η ιστορική έρευνα αποδεικνύει πως η άρχουσα τάξη και ο κρατικός μηχανισμός έβλεπαν το εγχείρημα της Μακρονήσου ως ένα εγχείρημα με πολλαπλές σκοπιμότητες. Άλλωστε ελάχιστη σημασία έχει αν πράγματι ειπώθηκε η παραπάνω φράση από τη στιγμή που όσοι βίωσαν το κολαστήριο της Μακρονήσου γνωρίζουν τι πραγματικά συνέβη.

¹ Το Βήμα της Κυριακής 9/1/1983

Μέσα από τις σελίδες του περιοδικού «Σκαπανεύς» η διοίκηση του στρατοπέδου ανέπτυξε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο ιδεολογικής και πολιτικής παρέμβασης. Μέσα από τη μελέτη και παρουσίαση βασικών άρθρων θα γίνει προσπάθεια να μελετηθεί η ρητορική του επίσημου κράτους. Να απαντηθεί δηλαδή μέσα από τον Τύπο πως παρουσιάζε το κράτος το στρατόπεδο Μακρονήσου, πως παρουσιάζονται οι εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας αλλά και στο εξωτερικό. Πως παρουσιάζεται από τις σελίδες του περιοδικού ο εμφύλιος που εξελίσσεται στην Ελλάδα και πως αντιμετωπίζονται τα αντίπαλα στρατόπεδα.

Η Ελλάδα του 20ου αιώνα αποτέλεσε πεδίο έντονων ταξικών συγκρούσεων. Αυτό εκφράστηκε με συγκρούσεις ανάμεσα στην αστική τάξη και την εργατική αλλά και τις αντιθέσεις στο εσωτερικό της ίδιας της άρχουσας τάξης για τη σύναψη διεθνών συμμαχιών. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα για τη συμμετοχή της χώρας στον α' παγκόσμιο πόλεμο όπου εκφράστηκαν διαφορετικές απόψεις ως προς το ποια στάση έπρεπε να κρατήσει το ελληνικό κράτος. Ο θεσμός της εκτόπισης ήταν ένα μέτρο που χρησιμοποιήθηκε ουκ ολίγες φορές για να διωχθούν, ακόμη και να εξοντωθούν πολιτικοί αντίπαλοι. Ανάφη, Αι- Στράτης, Κέρκυρα, Ακρουαυπλία ήταν μόνο λίγοι από τους τόπους εξορίας και φυλακών προοδευτικών ανθρώπων της εποχής, στελεχών του εργατικού

κινήματος όπου τις δεκαετίες του '20 και του '30 έκανε τις πρώτες προσπάθειες για οργανωμένη δράση.

Η περίπτωση της Μακρονήσου αποτελεί ένα πείραμα για το αστικό κράτος στην προσπάθεια του να εξασφαλίσει τη συνέχεια της ύπαρξής του. Η λειτουργία της Μακρονήσου ξεκίνησε εν μέσω του ελληνικού εμφυλίου έχοντας στόχευση την «αναβάπτιση» του εξόριστου. Την αποκήρυξη δηλαδή των ιδεών μέσω της δήλωσης μετανοίας, της ενδεχόμενης δράσης την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης και της απελευθέρωσης.

Η λεγόμενη αναβάπτιση συνεχιζόταν με ομιλία του «αναβαπτισμένου» στο ραδιόφωνο της Μακρονήσου, την εκφώνηση ομιλιών σε συνεξοριστούς του και την αποστολή επιστολών στην οικογένεια, τους φίλους και τους συντοπίτες του. Έφταναν μάλιστα σε σημείο να χρησιμοποιούνται όσοι είχαν υπογράψει δήλωση να βασανίζουν πρώην συντρόφους τους.²

Από την πτώση της δικτατορίας του '67 και έπειτα η ελληνική βιβλιογραφία εμπλουτίστηκε με μια σειρά βιβλία για το στρατόπεδο της Μακρονήσου. Η πλειοψηφία αυτών έχει αυτοβιογραφικό χαρακτήρα, είναι μια προσπάθεια να μην επικρατήσει η λήθη γύρω από τα βιώματα που είχαν όσοι υπέστησαν σωματική και ψυχολογική βία.

Η ίδρυση της Μακρονήσου εντάσσεται σε ένα συγκεκριμένο

² Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ - Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας Συλλογή κειμένων σελ. 67 Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2016

ιστορικό πλαίσιο, αυτό της δεκαετίας του 1940. Μια δεκαετία που σημαδεύτηκε από την εισβολή των ναζί κατακτητών, την αντίσταση όπου στο εσωτερικό της είχε διαφοροποιήσεις αλλά και την ανοιχτή ταξική σύγκρουση του Δεκέμβρη του '44 και τον εμφύλιο της περιόδου 1946-1949. Καθοριστικός επίσης είναι ο ρόλος και του διεθνούς παράγοντα όπου Αγγλία και ΗΠΑ παίζουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό των εξελίξεων στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωση της χώρας.

Η παρούσα εργασία θα διαρθρωθεί σε τρεις ενότητες.

Στην πρώτη ενότητα θα γίνει μια σύντομη αναδρομή στο ιστορικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1940. Να δομηθούν δηλαδή οι βασικές αντιθέσεις που συγκροτούνται στην κοινωνία της περιόδου και οδηγούν τελικά στον εμφύλιο πόλεμο του 1946-1949.

Η δεύτερη ενότητα θα καταπιαστεί με το στρατόπεδο της Μακρονήσου. Θα γίνει δηλαδή παρουσίαση της δομής και της λειτουργίας του ώστε να κατανοηθούν οι σκοποί της ίδρυσής του.

Στην τελευταία και βασική ενότητα της παρούσας εργασίας θα γίνει προσπάθεια να απαντηθούν τα ερωτήματα που τέθηκαν παραπάνω. Το μέσο για να δοθούν αυτές οι απαντήσεις θα είναι το περιοδικό «Σκαπανεύς» που εκδίδονταν από το Γ' Τάγμα σκαπανέων Μακρονήσου.

Οι πηγές από τα τεύχη του περιοδικού πάρθηκαν από

διαδικτυακό χώρο « Η ελληνική νεολαία στις συλλογές των ΑΣΚΙ».

ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο β' παγκόσμιος, η Αντίσταση και η Απελευθέρωση

Ξεκινώντας τη μελέτη του στρατοπέδου της Μακρονήσου είναι αναγκαίο να γίνει σύνδεση με τις εξελίξεις που είχαν προηγηθεί και οδήγησαν στη συγκρότησή του. Αφετηρία για τα γεγονότα της δεκαετίας του 1940 είναι η δικτατορία του Μεταξά που για τέσσερα χρόνια στέρησε τις πολιτικές ελευθερίες των πολιτών και οδήγησε μια σειρά αγωνιστές του εργατικού κινήματος στις φυλακές και τις εξορίες.

Το ξέσπασμα του Β' παγκοσμίου πολέμου βρίσκει και την Ελλάδα του καθεστώτος της τετάρτης Αυγούστου να εμπλέκεται στον πόλεμο στο μέρος των αμυνόμενων τασσόμενο με την ισχυρή αγγλόφιλη³ μερίδα που προυπήρχε και είχε ισχυρά ερείσματα. Η υπεράσπιση των συνόρων από τους Ιταλούς εισβολείς δεν απέτρεψε τελικά την κατάκτηση της χώρας από τους Γερμανούς Ναζί. Η πείνα και οι αρρώστιες κόστισαν τη ζωή σε χιλιάδες Έλληνες που υπό το ζυγό των κατοχικών δυνάμεων ζούσαν σε άθλιες συνθήκες.

Η άσχημη κατάσταση που βίωνε ο ελληνικός λαός επίτασσε

³ Συλλογικό Η Ελλάδα στη δεκαετία - Ένα έθνος σε κρίση 1940-1950 σελ.31 εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 2006

την ανάπτυξη αντιστασιακού κινήματος. Έτσι οργανώνονται οι κύριες αντιστασιακές οργανώσεις: το ΕΑΜ με στρατιωτικό σκέλος τον ΕΛΑΣ, ο ΕΔΕΣ και η ΕΚΚΑ. Παρά τις επιμέρους συγκλίσεις και κοινές επιχειρήσεις όπως αυτή του Γοργοποτάμου, ήταν εμφανείς οι διαφοροποιήσεις ως προς το σκοπό την αντίστασης και το πως θα δομηθεί η νέα απελευθερωμένη χώρα.⁴ Άλλωστε η αντιστασιακή δράση είχε σαφή επιρροή από την πολιτική τοποθέτηση και είναι σίγουρο πως δεν μπορούμε να μιλήσουμε για καθολική αντίσταση του ελληνικού λαού αφού υπήρχαν τμήματά του που συνεργάστηκαν ανοιχτά με τον κατακτητή.

Όπως σημειώνει ο Γ.Μαργαρίτης: « Όταν οι Γερμανοί ανέλαβαν αποκλειστικά τη διαχείριση των υποθέσεων της χώρας, μετά την ιταλική συνθηκολόγηση τού Σεπτεμβρίου 1943, το κίνημα τής Αντίστασης βρισκόταν στην ακμή του. Ο ΕΛΑΣ είχε αποκτήσει σημαντικό ποσοστό των όπλων και των στρατιωτικών ειδών των ιταλικών στρατευμάτων κατοχής τής χώρας, ή έκταση τής Ελεύθερης Ελλάδας είχε διευρυνθεί με την εξαφάνιση των ιταλικών φρουρών και το κύρος τής Αντίστασης βρισκόταν στο απόγειό του».⁵

Η δράση των μαχητών του ΕΛΑΣ όχι μόνο απελευθέρωσε μεγάλο κομμάτι της χώρας αλλά δημιούργησε λαογέννητους

4 Π. Μούτουλας Σύντομη Ιστορία της κατοχής 1941- 1944 σελ. 33 εκδ. Διογένης Αθήνα 2006

5 Γ. Μαργαρίτης, Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου τ.1 σελ.58 εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2001

θεσμούς εξουσίας, τη λεγόμενη κυβέρνηση του βουνού.⁶ Η επιρροή του ΕΑΜ αλλά και του Κομμουνιστικού Κόμματος ήταν πολλή μεγάλη. Μέσα από τη δράση του το ΕΑΜ κατάφερε να ελέγξει πολλές περιοχές της χώρας. Ο κοινωνικός και κατ'επέκταση πολιτικός συσχετισμός δυνάμεων δεν θύμιζε τον προγενέστερο, την κατάσταση που επικρατούσε πριν την εισβολή των κατοχικών δυνάμεων στην Ελλάδα.

Η φυγή των γερμανικών - φασιστικών δυνάμεων επέφερε νέα σύγκρουση στο εσωτερικό της χώρας. Από τη μια βρισκόταν το ΕΑΜ και στον αντίποδα η αστική τάξη της χώρας με τη συμβολή των ξένων συνεργατών της, τους Άγγλους. Η αντιπαράθεση για το ζήτημα της εξουσίας μετά το τέλος της κατοχής δεν άργησε να καταλήξει στις συγκρούσεις του Δεκέμβρη του 1944. Παρά τη συμμετοχή του ΚΚΕ στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας «με πολιτικό στόχο την ομαλή αστική δημοκρατική εξέλιξη ως μεταβατική στην πάλη για το σοσιαλισμό»⁷, κάτι τέτοιο ήταν ανεδαφικό αφού η αστική τάξη ήθελε να εδραιώσει την εξουσία της και αυτό θα το επέβαλε είτε με ομαλό τρόπο είτε με τη δύναμη των όπλων, όπως και τελικά έγινε. Πρόκειται για μία αστική τάξη που μεγάλο τη κομμάτι αναδύθηκε μέσα από τη συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις και έκανε τα πάντα για τη γρήγορη συσσώρευση

6 Συλλογικό, Η τρίχρονη εποποιία του ΔΣΕ σελ.33 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2011

7 Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ Δεκέμβρης του 1944 σελ.21 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2014

κεφαλαίου.⁸

Η αστική τάξη που διαμορφώθηκε στον πόλεμο προέκυψε, ειδικά για τον τομέα της βιομηχανικής παραγωγής, από το γεγονός ότι οι κατοχικές αρχές επέτρεψαν και πριμοδότησαν τη λειτουργία διαφόρων τομέων της παραγωγής που ικανοποιούσαν κυρίως τις στρατιωτικές τους ανάγκες καθώς και μονάδες καταναλωτικών αγαθών με κύρια αγορά είτε τη γερμανική ζήτηση είτε τους μαυραγορίτες. Μάλιστα, στα εργοστάσια ειδών κατανάλωσης προσφέρθηκε στους «έμπιστους» και η δυνατότητα να λειτουργούν υπό καθεστώς σχετικής αυτονομίας, με βασικό γνώμονα την επίτευξη του υψηλότερου δυνατού κέρδους.⁹

Τα γεγονότα του Δεκέμβρη από πολλούς ερευνητές εντάσσονται στα πλαίσια του Ψυχρού πολέμου, υποστηρίζεται πως έχουμε να κάνουμε με έναν προάγγελο όσων θα συνέβαιναν τις επόμενες δεκαετίες.

Ο Μ. Χαραλαμπίδης στο βιβλίο του για τη μάχη του Δεκέμβρη διατυπώνει την εξής άποψη για τους λόγους που οδήγησαν στην ένοπλη σύγκρουση: «Μπορεί τα Δεκεμβριανά να υπήρξαν πανευρωπαϊκά μοναδικό φαινόμενο, από την άποψη ότι σε καμία άλλη χώρα δεν ήρθαν σε ένοπλη σύγκρουση συμμαχικές δυνάμεις αμέσως μετά την απελευθέρωση της, θα

⁸ Δ. Μαριόλης Η αδύνατη ταξική ανακωχή σελ. 44 εκδ. ΚΨΜ Αθήνα 2015

⁹ Μ. Λυμπεράτος Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου Κοινωνική πόλωση, Αριστερά και αστικός πολιτικός κόσμος σελ.197-98 εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2006

ήταν λάθος όμως να εξεταστούν ως μεμονωμένο γεγονός, αποκομμένο από τις ευρωπαϊκές πολιτικές τους παραμέτρους. Ο λόγος για τον οποίο μια πολιτική αντιπαράθεση εξελίχθηκε σε ένοπλη σύγκρουση ήταν ότι το ελληνικό πολιτικό πρόβλημα κατέστη διεθνές στο πλαίσιο του ανταγωνισμού μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων για τη διαμόρφωση των νέων μεταπολεμικών διεθνών πολιτικών συσχετισμών, τις παραμονές της έναρξης του Ψυχρού πολέμου».¹⁰

Η στρατιωτική ήττα του ΕΑΜ/ ΕΛΑΣ και του λαϊκού κινήματος επισφραγίστηκε από τη συμφωνία της Βάρκιζας¹¹. Από μια άποψη η Συμφωνία της Βάρκιζας δεν ήταν μονάχα «τέκνο» της Μάχης της Αθήνας τον Δεκέμβρη του 1944. Αποτέλεσε μια φυσικά συνέπεια δύο άλλων συμφωνιών που υπεγράφησαν με διαφορά τεσσάρων περίπου μηνών, της Συμφωνίας του Λιβάνου¹² 138 και της Συμφωνίας της Καζέρτα.

Τελικά η Συμφωνία της Βάρκιζας όριζε τα ακόλουθα:

- Πλήρη αποκατάσταση δημοκρατικών ελευθεριών

10 Μ. Χαραλαμπίδης Δεκεμβριανά 1944 - Η μάχη της Αθήνας σελ. 329 εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2014

11 Τ. Βουρνάς Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας τόμος Γ' σελ.εκδ. Πατάκης Αθήνα 1999 461εκδ. Πατάκης Αθήνα 1999

12 Πιο αναλυτικές πληροφορίες για τη συνδιάσκεψη του Λιβάνου και του όρους που συμφωνήθηκαν στο Π. Παπαστράτης « Η κυβέρνηση Παπανδρέου και το συνέδριο του Λιβάνου» - Ένα έθνος σε κρίση εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 1984

- Αποστράτευση του ΕΛΑΣ και της πολιτοφυλακής και παράδοση του οπλισμού τους
- Συγκρότηση Εθνικού Στρατού
- Διενέργεια δημοψηφίσματος το 1945 και αμέσως εκλογές συντακτικής συνελεύσεως και
- Αμνηστία, αλλά όχι γενική που επιθυμούσε ο Σιάντος. Αμνηστεύονται ωστόσο τα Δεκεμβριανά , όχι όμως και τα κατοχικά αδικήματα, εξαιρούνται όμως «τα συναφή κοινά αδικήματα κατά της ζωής και της περιουσίας, «τα οποία δεν ήσαν απαραίτητως αναγκαία δια την επιτυχίαν του πολιτικού αδικήματος».¹³

Σε αυτή τη συμφωνία η ηγεσία του ΚΚΕ υπέγραψε όρους για τον αφοπλισμό των δυνάμεων του ΕΛΑΣ και την αμνήστευση των αδικημάτων που έγιναν τα προηγούμενα χρόνια. Παράλληλα στη συμφωνία προβλεπόταν η εκκαθάριση του δημοσίου και των σωμάτων ασφαλείας από άτομα που είχαν συνεργαστεί με τον κατακτητή. Από την άλλη οι πολιτικές εξελίξεις έδιναν ώθηση σε αντιδραστικές ομάδες όπως η «Χ» όπου από συνεργάτες των Γερμανών μετατράπηκαν σε συμμάχους των Άγγλων και της ντόπιας πλουτοκρατίας.

Η μη υλοποίηση των όρων που υπογράφηκαν στη Βάρκιζα από τη μεριά του κρατικού μηχανισμού μέχρι τις εκλογές της

¹³ Κ. Μαρίνος «Οι νομικές βάσεις οικοδόμησης του μετεμφυλιακού κράτους 1944-1952» σελ .66 μεταπτυχιακή εργασία Πάντειο πανεπιστήμιο Αθήνα 2014

του Μάρτη του 1946 είχε ως αποτέλεσμα να πραγματοποιηθούν 1289 φόντοι (953 από τρομοκράτες, 250 από εθνοφύλακες, 82 από χωροφύλακες και 4 από Άγγλους), 6.671 τραυματισμοί, 31.632 βασανισμοί, 84.931 συλλήψεις, 18.767 λεηλασίες και καταστροφές, 677 καταστροφές γραφείων, 509 απόπειρες φόνων και 165 βιασμοί.¹⁴

Από την άλλη πλευρά δεν ίσχυε το ίδιο για την πλευρά του δωσιλογισμού και των συνεργατών των δυνάμεων κατοχής. Συγκεκριμένα τον Σεπτέμβριο του 1945 από τους 2.773 νόμιμα καταδικασμένους μόνον οι 279 ήταν πρώην συνεργάτες των κατακτητών και από τους 15.006 υποδίκους, μόνον οι 2.312 αντιμετώπιζαν την κατηγορία του δωσιλογισμού.¹⁵

Αντίστοιχοι ήταν οι χειρισμοί και στον τομέα της κρατικής υπαλληλίας. Οι κατά περιόδους δεσμεύσεις για εκκαθάριση των υπηρεσιών ασφαλείας από πρώην ταγματασφαλίτες δεν είχε τηρηθεί. Στην πραγματικότητα, η εκκαθάριση δημοσίων υπηρεσιών που προέβλεπε η συμφωνία της Βάρκιζας είχε αρχίσει αλλά σε βάρος της Αριστεράς. Άτομα που θεωρούνταν ύποπτα για αριστερά φρονήματα αποκλείονταν και από την Εθνοφυλακή.

¹⁴ ο.π. σελ. 67

¹⁵ Γ. Μαργαρίτης Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949 σελ.105 εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2001

1946: Οι εκλογές, το δημοψήφισμα και η ίδρυση του ΔΣΕ

Το 1946 αποτελεί μια σημαντική χρονιά για τη συνέχιση της σύγκρουσης στο εσωτερικό της κοινωνίας, την αντιπαράθεση της εργατικής τάξης και των συμμάχων της με την εγχώρια αστική τάξη. Η Λευκή τρομοκρατία¹⁶ «έδινε και έπαιρνε» ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές όπου ένοπλες ομάδες ακροδεξιών δρούσαν με την ανοχή του κράτους. Αυτή η τακτική από τις παρακρατικές ομάδες αποτελούσε προπομπό για τις εξελίξεις που θα ακολουθούσαν τα επόμενα χρόνια.

Κομβικό σημείο για την την περίοδο της Λευκής τρομοματίας είναι και η ψήφιση του Γ' Ψηφίσματος το καλοκαίρι του 1946. Το ψήφισμα αυτό «περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την Δημόσιαν τάξιν και ασφάλεια του Κράτους» θεσπίστηκε ώστε να αποτελέσει ένα ιδανικό εργαλείο στα χέρια του κράτους. Με μια σειρά μέτρα που αποτυπώθηκαν στο κείμενο του ψηφίσματος δινόταν η δυνατότητα να φυλακιστούν ή ακόμη και να καταδικαστούν σε θάνατο όσων οι ενέργειες θεωρούνταν επικίνδυνες για την ασφάλεια του κυρίαρχου οικονομικού και πολιτικού συστήματος. Όπως θα δούμε και

¹⁶ Ν. Αλιβιζάτος Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950 - Ένα έθνος σε κρίση
σελ.384 εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 2006

παρακάτω οι διατάξεις του Γ' Ψηφίσματος εντάσσονται σε ένα γενικότερο πλαίσιο περιορισμού των ατομικών ελευθεριών που συνδέονται με τη διοικητική και δικαστική εκτόπιση. Συνδέεται δηλαδή με τον εγκλεισμό όσων ανθρώπων θεωρούνται επικίνδυνοι, που την περίοδο του εμφυλίου δεν ήταν άλλοι από τους κομμουνιστές και οι συμπαθούντες αυτών.

Την ίδια ώρα το ΚΚΕ ακολουθούσε μια αντιφατική πολιτική του «βλέποντας και κάνοντας»,¹⁷ χωρίς να αποφασίζει εάν θα διαλέξει τη λύση της επαναστατικής προοπτικής ή θα ακολουθήσει μια «ειρηνική» κοινοβουλευτική πορεία. Χαρακτηριστικό αυτής της στρατηγικής είναι η αποχή από τις εκλογές το Μάρτη του 1946 και η επίθεση στο σταθμό χωροφυλακής στο Λιτόχωρο.

Λίγους μήνες μετά την επίθεση στο σταθμό χωροφυλακής το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ εκδίδει την παρακάτω απόφαση:

« Μπροστά στο καινούριο και τραγικό αδιέξοδο, που η αγγλόδουλη κυβερνητική πολιτική έφερε την Ελλάδα, λίγες βδομάδες ύστερα από το “δημοψήφισμα”¹⁸, το ΚΚΕ διακηρύσσει για ακόμη μία φορά ότι ο λαϊκός και εθνικός δρόμος, ο μοναδικός που συμφέρει και εξυπηρετεί τον τόπο, δεν είναι ο δρόμος του εμφυλίου πολέμου αλλά ο δρόμος της εθνικής συμφιλίωσης και της διακομματικής συνεννόησης. Το ΚΚΕ

¹⁷ Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ, Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας: Συλλογή κειμένων. σελ.122 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2016

¹⁸ Εδώ εννοείται το δημοψήφισμα το Σεπτέμβριο του 1946 για την επιστροφή του βασιλιά.

διακηρύσσει ότι θα κάνει όλα όσα περνούν απ'το χέρι του για να συντελέσει ώστε να εξασφαλιστεί στην Ελλάδα αυτός ο δρόμος της συμφιλίωσης και συνεννόησης για να βγει από τον αδελφοκτόνο σπαραγμό».¹⁹

Παράλληλα με τη δράση που αναπτύσσει το ΚΚΕ στις πόλεις και στην ύπαιθρο μια σειρά στελέχη του βρίσκονται στις φυλακές και τα στρατοδικεία. « Αμέσως μετά το Λιτόχωρο οι καταδιωκόμενοι αγωνιστές της Αντίστασης σχημάτισαν ένοπλες ομάδες και άρχισαν να εμφανίζονται, - αλλά και να επιτίθενται - , σε πολλά σημεία της χώρας, στα Πιέρια, στον Όλυμπο, στα Χάσια (...). Η εμφάνιση και η δράση αυτών των ανταρτοομάδων υπήρξε σωτήρια για τις περιοχές δράσης τους, διότι ξεκαθάρισαν τα χωριά από τις συμμορίες και υποχρέωσαν τις περισσότερες να λουφάξουν».²⁰ Με τα παραπάνω λόγια μπορεί να περιγραφεί με διαύγεια η δράση των πρώτων ανταρτοομάδων την άνοιξη του 1946. Η προστασία της ίδιας τους της ζωής τους ώθησε στο βουνό. Καθημερινά δεκάδες νέοι αγωνιστές πλαισίωναν αυτές τις ομάδες ανταρτών που έφεραν τον τίτλο: « Ομάδες Δημοκρατικών Ένοπλων Καταδιωκόμενων».²¹

Η ίδια η εξέλιξη της ταξικής πάλης έθετε επί τάπητος το

19 Το ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα τομ.6 σελ. 222 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 1987

20 Χ. Θεοχαράτος Χαρίλαος Φλωράκης και λαϊκό κίνημα σελ.311 εκδ. Τυποεκδοτική Αθήνα 2001

21 Ν. Κυρίτσης Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας Ίδρυση -Μονάδες -Αξιωματικοί Δυνάμεις - Απώλειες - Κοινωνική σύνθεση σελ. 55 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2012

ζήτημα της συγκρότησης ενός λαϊκού στρατού. Η κύρια ταλάντευση που υπήρχε στο εσωτερικό του Κομμουνιστικού Κόμματος είχε να κάνει με το σκοπό του στρατού που συγκροτήθηκε, το αν δηλαδή δρούσε για να πάρει την εξουσία ή ήταν ένα μέσο αυτοάμυνας και πίεσης για τη δημιουργία ομαλού καθεστώτος στο πολιτικό σκηνικό της χώρας. Τελικά οι αντάρτικες ομάδες πήραν την τελική οργανωτική τους δομή «με την ίδρυση του Γενικού Αρχηγείου Ανταρτών (28 Οκτώβρη 1946), που είναι ουσιαστικά η ημερομηνία ίδρυσης του ΔΣΕ. Η επίσημη μετονομασία έγινε στις 27 Δεκέμβρη 1946, με την έκδοση της Διαταγής του Γενικού Αρχηγείου Ανταρτών, η οποία όρισε την “ονομασία των ανταρτικών Σωμάτων σε Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας”».²²

Το θεσμικό πλαίσιο των εκτοπίσεων

Ήδη από τον 19ο αιώνα αξιοποιήθηκε από την εκάστοτε εξουσία ο θεσμός της εκτόπισης για να αντιμετωπιστούν πολιτικοί αντίπαλοι που συνιστούσαν κίνδυνο. Υπήρχαν δύο τύποι διώξεων: οι διοικητικές και οι δικαστικές. Η διοικητική εκτόπιση ήταν μέτρο που εφαρμόζονταν προληπτικά και ουσιαστικά τιμωρούνταν η υποψία απέναντι στον πολίτη και

²² Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ, Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας: Συλλογή κειμένων. σελ.329 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2016

όχι μια δομημένη και τεκμηριωμένη κατηγορία.²³

Η απόφαση για διοικητική εκτόπιση λαμβάνονταν από τοπικές διοικητικές ή στρατιωτικές αρχές και εφαρμοζόταν για ληστές, ζωοκλέφτες και φυγόδικους. Ο ν ΤΟΔ/1871 καθόριζε το νομοθετικό πλαίσιο των εκτοπίσεων όπου για πρώτη φορά έθετε το θεσμό της διοικητικής εκτόπισης στην Ελλάδα.

Με την προσπάθεια για συγκρότηση του νεαρού τότε εργατικού κινήματος το αστικό κράτος πήρε μέτρα για την αντιμετώπιση των σοσιαλιστικών ιδεών που εκφράστηκαν εκείνη την περίοδο. Παρόλο που η επίδραση των σοσιαλιστικών ιδεών δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλη, ο νόμος 121/1913 επέτεινε την ισχύ εφαρμογής του νόμου του 1871 και στα εδάφη που είχαν απελευθερωθεί κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων.²⁴ Ως απόρροια εφαρμογής αυτού του νόμου τον Ιούνιο του 1914 εκτοπίστηκαν στο νησί της Νάξου οι σοσιαλιστές Μπεναρόγια και Γιονάς εξαιτίας της συμμετοχής τους σε οργάνωση απεργίας. Ενδεικτικό της ασάφειας του νόμου είναι το γεγονός ότι η απόφαση για εκτόπιση λαμβάνονταν από το νομάρχη, με τη σύμφωνη γνώμη εισαγγελέα και αστυνομίας, ακόμη και για άτομα που μπορούσαν να κατηγορηθούν για διατάραξη της δημόσιας ασφάλειας.

23 Ρούσσος Κούνδουρος Η ασφάλεια του καθεστώτος Πολιτικοί κρατούμενοι. Εκτοπίσεις και Τάξεις στην Ελλάδα σελ. 115 εκδ. Καστανιώτη 1978

24 Ν. Αλιβιζάτος Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση σελ. 342 εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 1983

Οι ειδικές Επιτροπές Δημόσιας Ασφαλείας νομοθετήθηκαν το 1924 και τις αποτελούσαν ο νομάρχης, ο εισαγγελέας και το διοικητή της χωροφυλακής. Το εν λόγω νομοθετικό διάταγμα είχε τον τίτλο «περί συστάσεως εν εκάστω Νομών Επιτροπών επί της Δημοσίας Ασφαλείας» και αρχικά αξιοποιήθηκε για την εξόντωση της ληστείας.

Δυο χρόνια αργότερα, το 1926, ο δικτάτορας Θ. Πάγκαλος τροποποίησε το παραπάνω νομοθετικό διάταγμα και το εφάρμοσε αποκλειστικά για τη δίωξη του Κομμουνιστικού Κόμματος. Η ισχύς του νομοθετικού διατάγματος σχετικά με τη διοικητική εκτόπιση έπαψε το 1946, διήρκεσε δηλαδή για δυο δεκαετίες.²⁵

Όπως ειπώθηκε παραπάνω η διοικητική εκτόπιση καταργήθηκε προσωρινά για δυο χρόνια. Επί κυβερνήσεως του φιλελεύθερου πολιτικού Ε. Βενιζέλου ψηφίστηκε ο νόμος 4229/1929 και σκοπός ήταν «να προστατευθεί και τώρα, αλλά κυρίως εις το μέλλον, το κοινωνικό καθεστώς».²⁶ Με το νόμο 4229/1929 ή Ιδιώνυμο, όπως έχει κοινώς μείνει στη βιβλιογραφία, θεσπίζεται ένα νομικό πλαίσιο το οποίο προβλέπει δικαστικές ποινές και θεωρούνταν ποινικό αδίκημα η έκφραση ιδεών που στρέφονταν ενάντια στο κοινωνικό καθεστώς. Γινόταν δηλαδή περιστολή των ελευθεριών και μόνο

25 Μακρόνησος Ιστορικός Τόπος τόμος 2 σελ.14 Συλλογικός τόμος εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2012

26 ο.π. σελ. Σελ.15

με την έκφραση αντίθετης γνώμης από την εξουσία ή γνώμης που θεωρούνταν ύποπτη και ανατρεπτική.

Συνεχίζοντας την εξέταση του θεσμού της εκτόπισης διαπιστώνουμε πως η δικτατορία της 4ης Αυγούστου αξιοποιεί το νομικό πλαίσιο που διαμορφώθηκε στην περίοδο της αστικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Ο Μεταξάς ψηφίζει τον αναγκαστικό νόμο 117/18/1936 «περί μέτρων προς καταπολέμησιν του κομμουνισμού και των εκ τούτων συνεπειών». Στο ίδιο πνεύμα με το Ιδιώνυμο εκδίδεται ο αναγκαστικός νόμος 1075/1938 ο οποίος ανάγει σε αδίκημα τη διάδοση και εφαρμογή ιδεών που σκοπό έχουν την ανατροπή του κοινωνικού καθεστώτος.

Επί δικτατορίας Μεταξά συγκροτούνται τα «στρατόπεδα πειθαρχημένης διαβίωσης» και γι αυτό το λόγο αξιοποιούνται νησιά όπως η Ανάφη, η Φολέγανδρος, Αί - Στράτης και άλλα.

Φυλακές και εξορίες τη δεκαετία του 1940

Εκτός από το στρατόπεδο Μακρονήσου, που η ίδρυση και λειτουργία του θα αναλυθεί στην επόμενη ενότητα, η ελληνική κοινωνία της δεκαετίας του 1940 γνώρισε μια σειρά μέρη που στάλθηκαν πολιτικοί κρατούμενοι και εξόριστοι.

Το αστικό κράτος της εποχής λειτούργησε πάνω από 49 σωφρονιστικά ιδρύματα σε όλη τη χώρα, στα οποία κρατήθηκαν οι πολιτικοί του αντίπαλοι. Παράλληλα, 36 περιοχές της χώρας (κυρίως νησιά) λειτούργησαν ως τόποι εξορίας, είτε με τη μορφή στρατοπέδων είτε σε μορφή υπό περιορισμό ελεύθερης διαβίωσης.²⁷

Διατηρήθηκε λοιπόν το καθεστώς που επικρατούσε πριν τη γερμανική εισβολή του 1941. Οι διώξεις συνεχίστηκαν και εντάθηκαν την περίοδο 1945 - 1946 εξαιτίας της πόλωσης που υπήρχε στο πολιτικό σκηνικό της χώρας.

Μια ιδιαίτερη πτυχή ήταν και η λειτουργία, για πρώτη φορά το 1948, στρατοπέδων συγκέντρωσης γυναικών. Μέχρι εκείνο το διάστημα δεν γινόταν διαχωρισμός των κρατουμένων με κριτήριο φυλετικό κριτήριο. Το πρώτο μέρος που φιλοξένησε αποκλειστικά γυναίκες κρατούμενες ήταν το νησί της Χίου. Τον επόμενο χρόνο μεταφέρθηκαν στο Τρίκερι, ένα μικρό νησί του Παγασητικού κόλπου. Ανάμεσα στις κρατούμενες βρίσκονταν έγκυες αλλά και γυναίκες που ανέθρεφαν τα παιδιά τους σε συνθήκες πολιτικής εκτόπισης.

Οι εξόριστες αντιμετώπιζαν τα προβλήματα τη διαβίωσης σε φυλακές: στους θαλάμους επικρατούσαν συνθήκες συνωστισμού (30-50 γυναίκες σε κάθε θάλαμο), οι εγκαταστάσεις υγιεινής ήταν ανεπαρκείς, η ποιότητα του

²⁷ Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ, Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας: Συλλογή κειμένων. σελ.63 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2016

φαγητού άθλια, το νερό λιγοστό, πολλές κρατούμενες με προβλήματα υγείας δεν είχαν μεταφερθεί σε νοσοκομεία, ενώ είχαν επιβληθεί αυστηροί περιορισμοί: ο προαυλισμός είχε συρρικνωθεί σε τρεις ώρες τη μέρα, ενώ απαγορευόταν κάθε οργανωμένη ψυχαγωγική εκδήλωση όπως το τραγούδι, οι θεατρικές παραστάσεις ή ο χορός.²⁸

Μέσα στις συνθήκες εγκλεισμού δεν σταμάτησε σε πολλές περιπτώσεις η δημιουργία δομών ιδεολογικής και πολιτικής συνοχής. Αυτές οι δομές ήταν πυρήνες που δημιουργούνταν ανάλογα με τον αριθμό των έγκλειστων ή εξόριστων και δρούσαν σε δυο επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο ήταν ο φανερός μηχανισμός που ονομαζόταν Ομάδα Συμβίωσης Πολιτικών Εξορίστων (ΟΣΠΕ) ή Ομάδα Συμβίωσης Πολιτικών Κρατούμενων (ΟΣΠΚ) και μέλος των ομάδων μπορούσε να γίνει κάθε πολιτικός κρατούμενος ή εξόριστος. Η κάθε ομάδα συμβίωσης εξέλεγε το γραφείο της ομάδας που ουσιαστικά συντόνιζε τη δράση στις φυλακές και τις εξορίες. Υπήρχαν επίσης και ποινές για όσους δεν πειθαρχούσαν που ξεκινούσαν από την απομόνωση και μπορούσαν να καταλήξουν στη διαγραφή του μέλους από την ομάδα.²⁹

Η δεύτερη δομή που λειτουργούσε ήταν από τα μέλη του ΚΚΕ που ήταν έγκλειστοι και δρούσαν συνωμοτικά για να μην γίνει αντιληπτή η παράνομη οργάνωση. Οι παράνομοι κομματικοί

²⁸ Π. Βόγλης Η εμπειρία της φυλακής σελ. 164 εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2004

²⁹ Σ. Στεφάνου Ένας από τους πολλούς της ελληνικής Αριστεράς σελ..172 εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 2013

πυρήνες είχαν συνήθως τη μορφή ενός «αφανούς» γραφείου που αναλάμβανε την πολιτική καθοδήγηση των ομάδων συμβίωσης και γνωμοδοτούσε για ζητήματα λειτουργίας τους, αλλά και για τη σύνθεση των οργάνων τους.³⁰

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η προσπάθεια των κρατούμενων να καταγράψουν τις συνθήκες διαβίωσης των ίδιων και των συντρόφων τους. Μερίδιο ευθύνης σε αυτό τον τομέα είχαν οι ομάδες συμβίωσης που με λιγοστά μέσα εξέδιδαν τις δικές τους εφημερίδες. Η έκδοση χειρόγραφων εφημερίδων εντοπίζεται σε μια σειρά τόπους εξορίας και εγκλεισμού. Από τη δεκαετία του 1920 ξεκινούν να δημιουργούνται με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον πειθαρχικό ουλαμού Καλπακίου που στέλνονταν κομμουνιστές φαντάρτοι, τις φυλακές της Αίγινας, της Κέρκυρας, του Επταπυργίου και σε πολλά αλλά μέρη της Ελλάδας.

Η οργανωτική διάρθρωση στις συντακτικές επιτροπές των παράνομων χειρόγραφων εφημερίδων δεν ήταν σταθερός. Οι πειθαρχικές μεταγωγές, οι δίκες και οι εκτελέσεις, άλλαζαν συχνά τη σύνθεση των οργάνων αυτών, δημιουργώντας σοβαρό πρόβλημα στην έκδοσή τους. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες αναδείχτηκαν πολλοί και νέοι αυτοδίδακτοι δημοσιογράφοι.³¹

30 Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ, Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας: Συλλογή κειμένων. σελ.76 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2016

31 Δ. Σέρβος Παράνομες χειρόγραφες εφημερίδες σελ. 13 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2003

Η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης

Προτού εξεταστεί η έννοια της εθνικοφροσύνης χρειάζεται να αναπτυχθεί σε αδρές γραμμές γιατί εξετάζεται μια ιδεολογία και που βρίσκεται η αφετηρία της. Συνεπώς όταν μιλάμε για ιδεολογία είναι ανάγκη να αναζητηθούν οι όροι συγκρότησης και ανάπτυξης της στις δοσμένες ιστορικές συνθήκες. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει γενικά την κοινωνική, πολιτική και και πνευματική διαδικασία της ζωής.³² Οι σκέψεις, οι αντιλήψεις μιας ιστορικής περιόδου έχουν συνάφεια με τις εξελίξεις στην οικονομία. Η δράση των ανθρώπων μέσω της πολιτικής πράξης επηρεάζεται από, όπως και επηρεάζει, τη σχέση ιδιοκτησίας με τα μέσα παραγωγής.

Η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης περνά από διάφορα στάδια και νοηματοδοτήσεις έως τη λήξη του εμφυλίου. Αυτή η διαδικασία συνδέεται φυσικά με τη διανοητική εργασία και διαπάλη αλλά η ουσία βρίσκεται στις αντιθέσεις της κοινωνίας. Η όξυνση των ταξικών αντιθέσεων σε συνδυασμό με τη στράτευση μεγάλου μέρους του λαού με το Κομμουνιστικό Κόμμα δημιουργεί συνθήκες όπου καθίσταται επιτακτική η ανάγκη για τη δημιουργία ενός ιδεολογικού πλαισίου το οποίο θα συμπυκνώνει τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης. Ως όξυνση των ταξικών αντιθέσεων στην

³² Κ. Μάρξ Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας σελ. 19 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2013

περίπτωση της δεκαετίας του 1940 ουσιαστικά νοείται ο κίνδυνος να χάσει η αστική τάξη την εξουσία από τα χέρια της. Να διαμορφωθούν δηλαδή οι όροι για τη βίαιη ανατροπή του κρατούντος συστήματος και τη δημιουργία νέων σχέσεων στην οικονομική βάση με την απομάκρυνση των καπιταλιστών.

Η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης αποτελεί κομβικό σημείο στην κατανόηση των εξελίξεων του 20ου αιώνα. Στην περίοδο του Μεσοπολέμου η εθνικοφροσύνη συμβόλιζε την αστική συνείδηση, τη συντηρητικότητα και την αντικομμουνιστική νοητική διάθεση.³³ Βλέπουμε λοιπόν πως παρά το διχασμό ανάμεσα σε βενιζελικούς και μη, φιλομοναρχικούς ή δημοκράτες, γινόταν προσπάθεια να υπερισχύσει η συμφιλίωση ανάμεσα στα διαφορετικά τμήματα της ανερχόμενης τότε αστικής τάξης.

Δεν υπήρχε συγκεκριμένη οριοθέτηση του ποιος θεωρούνταν εχθρός. Εχθρός θα μπορούσε να είναι ο πολιτικός αντίπαλος, ο αλλόθρησκος κτλ αλλά δεν υπήρχε σαφής ορισμός, κάτι όμως που θα αλλάξει τα επόμενα χρόνια.

Τη δεκαετία του 1940, ιδιαίτερα την περίοδο του εμφύλιου, ο ορισμός της εθνικοφροσύνης ανασυντίθεται και στρέφεται γύρω από τις έννοιες της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Η περίοδος 1941-1944 χαρακτηρίζεται από την αποδυνάμωση της επίδρασης της εθνικοφροσύνης και τη αναγκαία στροφή στην

33 Δ. Παπαδημητρίου Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων σελ. 177 εκδ. Σαββάλας Αθήνα 2006

ανασηματοδότηση της ιδεολογίας της. Η οργανωτική και ιδεολογική αποδυνάμωση των πρώην κραταιών αστικών κομμάτων είχε αντίκτυπο και στην επίδραση της έως τότε εθνικοφροσύνης. Εντοπίστηκε αδυναμία αναπαραγωγής της εθνικοφροσύνης αφού οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους τάχθηκαν στην περίοδο της κατοχής στην υπηρεσία των κατακτητών. Παράλληλα καθοριστικός παράγοντας ήταν η επίδραση της αντιστασιακής δράση του ΕΑΜ όπου απεγκλώβιζε, αν και με αντιφάσεις, συνειδήσεις από την κυρίαρχη αστική ιδεολογία.³⁴

Ήδη από το 1943 με τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας και την αντεπίθεση του Κόκκινου Στρατού φαινόταν πως η πλάστιγγα έγερνε προς τις συμμαχικές δυνάμεις. Σημείο τομή για την εξέλιξη της εθνικοφροσύνης ήταν τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 1944. Λίγους μήνες μετά την απελευθέρωση η ελληνική κοινωνία βρίσκεται σε φάση έντονων εσωτερικών συγκρούσεων μετά τη φυγή των κατακτητών από την Αθήνα τον Οκτώβρη του ίδιου χρόνου. Η διαφαινόμενη ήττα των φασιστών κάνει τα αντιμαχόμενα τμήματα της αστικής τάξης να ξεπεράσουν τις παλιές έριδες μπροστά στον κίνδυνο ανατροπής της αστικής εξουσίας, αποδεικνύοντας ότι οι ενδοαστικές αντιπαραθέσεις, ακόμη και όταν λαμβάνουν τη μεγαλύτερη οξύτητα, δε συνιστούν συνέπεια ή απόδειξη

³⁴ Μ. Λυμπεράτος Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου σελ. 317 εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2006

διαφορετικής αντιμετώπισης του λαϊκού παράγοντα.³⁵

Ενδεικτικά για την παραπάνω διατύπωση μπορεί να εξεταστεί ο ρόλος του βρετανικού παράγοντα την περίοδο της γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα « η δύναμη επιρροής του βρετανικού ιμπεριαλισμού - αν και διαταράχθηκε - δεν εξαλείφθηκε κατά τη διάρκεια της κατοχής. Είναι ενδεικτικό ότι ο διοικητής της Αστυνομίας (του μοναδικού κατ' ουσίαν κατασταλτικού μηχανισμού του αστικού κράτους, ο οποίος βάσει της συμφωνίας ειρήνης παράμεινε ακέραιος) Άγγελος Έβερτ, όπως εξάλλου και ο (επί κατοχής) Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός (και μετέπειτα αντιβασιλέας) ήτα υπέρ της συνεργασίας με το βρετανικό ιμπεριαλισμό. Επιπρόσθετα, ο Γ. Παπανδρεού, πρωθυπουργός της εξόριστης κυβέρνησης του Καΐρου αποχώρησε από τη χώρα σε συνεννόηση με το βρετανικό ιμπεριαλισμό, αλλά και με τη βοήθεια του δωσίλογου πρωθυπουργού Ι. Ράλλη».³⁶

Οι μάχες του Δεκέμβρη δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία αφού από καιρό φαινόταν πως οι συγκρούσεις ανάμεσα στις αντιστασιακές οργανώσεις είχε αντικειμενική βάση ως προς την επαύριο και την ανοικοδόμηση της χώρας. Δεν έχουμε να κάνουμε με έναν εμφύλιο που εκτυλίσσεται εν μέσω κατοχής³⁷

35 Συλλογικό Δεκέμβρης 1944 Κρίσιμη ταξική Σύγκρουση σελ. 78 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2014

36 Ο.Π.

37 Καλύβας - Μαραντζίδης Εμφύλια Πάθη σελ.46 εκδ. Μεταίχμιο Αθήνα 2015

όπως υποστηρίζουν οι υπερασπιστές αυτού του ιστοριογραφικού ρεύματος αλλά είναι ξεκάθαρο πως υπάρχουν διαφορετικές στοχεύσεις.

Η εθnikοφροσύνη της περιόδου μετά το Δεκέμβρη ανασυγκροτείται και περιγράφει τον αντικομμουνιστικό πατριωτισμό και συσπειρώνεται γύρω από τα εθnikόφρονα κόμματα. Συσπειρώνει δηλαδή ετερόκλητες ιδεολογικές αντιλήψεις και στοχεύσεις γύρω από τον εχθρό που είναι οι κομμουνιστές. Βασικό χαρακτηριστικό της εθnikοφροσύνης είναι ο διαχωρισμός των κομμουνιστών από το εθnikό σώμα. Δεν θεωρούνται δηλαδή Έλληνες αλλά παραστρατημένοι που δρουν συνειδητά ή ασυνείδητα εξυπηρετώντας αλλότρια προς το έθνος συμφέροντα.

Την ίδια στιγμή οι εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας διαπλέχθηκαν με τις εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή. Η Ελλάδα την περίοδο μετά την απελευθέρωση είχε μια σειρά ανοιχτές διεκδικήσεις σε Βόρεια Ήπειρο, Δωδεκάνησα και ο κίνδυνος από τα βόρεια σύνορα της χώρας προβαλόταν πάντα πιθανός. Τα δεδομένα της εσωτερικής πολιτικής ζωής συνδέθηκαν με αυτές τις εξελίξεις με βασικό στόχο να αποσυνδεθεί η κομμουνιστική ιδεολογία από κάθε άλλο περιεχόμενο και να ταυτιστεί με ένα συγκαλυμμένο πανσλαβισμό.³⁸

³⁸ Μ. Λυμπεράτος Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου σελ. 323 εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2006

Η συσχέτιση της δράσης του ΚΚΕ θεωρήθηκε με αυτό τον τρόπο συναφής με τις επιδιώξεις του πανσλαβισμού, ταυτίστηκαν δηλαδή με τα συμφέροντα άλλων χωρών. Η πρόσληψη του κομμουνισμού από τους εθνικόφρονες πολιτικούς δεν είχε να κάνει με αντιμετώπιση αντίπαλης πολιτικής ιδεολογίας αλλά με το ότι οι κομμουνιστές και οι συμπαθούντες αυτών θεωρούνταν ως αντεθνικώς δρώντες δολιοφθορείς.

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι η συσπείρωση όλου του αστικού κόσμου (πολιτικοί, επιχειρηματίες, διανοητές) γύρω από την εθnikοφροσύνη έντυσε ιδεολογικά τη «Λευκή Τρομοκρατία» και τον τρίχρονο εμφύλιο πόλεμο στην Ελλάδα. Αποτέλεσε ουσιαστικά το περίβλημα για τις διώξεις ενάντια στους κομμουνιστές. Η ιδεολογία της εθnikοφροσύνης κατά τη διάρκεια το εμφυλίου, αλλά και μετέπειτα, εδραιώθηκε και αναδείχθηκε σε κυρίαρχη ιδεολογία. Ήταν η ιδεολογική προμετωπίδα της αστικής τάξης και του κράτους της. Καταδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο πως μπροστά στον κίνδυνο γενικευμένων εργατικών κινητοποιήσεων οι επί μέρους διαφωνίες υπερβαίνονται μπροστά στον κίνδυνο απώλειας της εξουσίας.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Το στρατόπεδο Μακρονήσου

Η Μακρόνησος αποτελεί ένα μικρό και άγονο νησί λίγα χιλιόμετρα από τις ακτές του Λαυρίου όπου τον προηγούμενο αιώνα έγινε γνωστό στο πανελλήνιο αλλά και διεθνώς για την εγκατάσταση σε αυτό «ύποπτων φρονημάτων φαντάρων» όπως θεωρούνταν τότε οι φαντάροι που ήταν θετικά προσκείμενοι στο ΚΚΕ.

Το παρακάτω απόσπασμα από διαταγή του συνταγματάρχη του στρατοπέδου της Μακρονήσου Μπαϊρακτάρη είναι ενδεικτική του σκοπού δημιουργίας του στρατού:

Η σημερινή ημέρα είναι η δευτέρα επέτειος της Ιδρύσεως της Δ)σεως ΓΕΣ)ΒΧΙ. Σαν σήμερα (3.4.47) ο τότε Αρχηγός ΓΕΣ και Γενικός Επιθεωρητής του Στρατού Στρατηγός κ. Βεντήρης με εκάλεσε και μου έδωσε την εξής επί λέξει Διαταγήν: «θά μου συγκρότησης μίαν Διεύθυνσιν του ΓΕΣ η οποία θα ασχοληθή με τα εξής θέματα: α) Συγκέντρωσις και οργάνωσις Ταγμάτων Σκαπανέων, διάθεσις των ανδρών αυτών εις διαφόρους επωφελείς απασχολήσεις και προσπάθεια επαναφοράς αυτών εις τους σκοπούς της Φιλτάτης Πατρίδος. β) Συνεννόησις μετά

των αρμοδίων πολιτικών αρχών επί της σκοπιμότητος αποσυμφορήσεως των πολιτικών φυλακών, ιδία των ζωνών επιχειρήσεων» Δεν είχα ακόμη αρχίσει την προεργασία όταν, δύο ημέρας, με εκάλεσε ο τότε Υπουργός των Στρατιωτικών κ. Γ. Στράτος και μου είπε τα εξής: «Ελάβατε μίαν διαταγήν από τον Στρατηγόν κ. Βεντήρη. Πάνω σ' αυτό αποδίδω εξαιρετικήν σημασίαν». «Ο,τι μου ζητήσετε θα το έχετε» Το τι έγινε μέσα στο βραχύ διάστημα της διετίας, που διέρρευσε δεν είνε εύκολον να συνοψισθή μέσα σε λίγες γραμμές. Βέβαιον είνε ότι η Μακρόνησος υπερέβη τας προσδοκίας και ελπίδας ακόμη εκείνων που την οραματίσθηκαν...».³⁹

Το παραπάνω αρχείο που βρίσκεται στις σελίδες του περιοδικού «Σκαπανεύς» δίνει στον αναγνώστη του σήμερα σημαντικές πληροφορίες που εκλείπουν σε μεγάλο βαθμό από την ιστορική έρευνα. Η μέχρι τώρα απουσία αρχειακών τεκμηρίων από τα επίσημα αρχεία του στρατού καθιστά δύσκολη την εξέταση του στρατοπέδου μέσα από την επίσημη Ιστορία όπως καταγράφεται στα αρχεία της περιόδου.⁴⁰ Ακόμη και η ημερομηνία που αναφέρεται ως ημερομηνία ίδρυσης του

³⁹ «Σκαπανεύς Μακρονήσου», τεύχος Μαΐου 1949, σελ. 28.

⁴⁰ Μακρόνησος - Ιστορικός τόπος τόμος Α' σελ. 677- 684 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2003 Σε αυτό το κεφάλαιο του τρίτου έργου γίνεται αναλυτική αναφορά στην τύχη των αρχείων όπου σε μεγάλο βαθμό δεν υπάρχουν αρχεία γύρω από το στρατόπεδο, τη διοικούσα αρχή του. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και η ημερομηνία ίδρυσής του στρατοπέδου δεν έχει τεκμηριωθεί από επίσημα έγγραφα του στρατού. (3/4/1947)

στρατοπέδου έφερνε στο φως ένα στοιχείο το οποίο δεν έχει καταγραφεί από την έως τώρα έρευνα. Είναι επίσης καθαρή η πρόθεση του στρατού να συγκεντρωθούν στη Μακρόνησο κομμουνιστές, αριστεροί ώστε να εναρμονιστούν με τις αξίες της «φιλτάτου πατρίδος» όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται.

Οι «ύποπτοι» στρατεύσιμοι

Το κολαστήριο της Μακρονήσου άνοιξε τις πύλες του εν μέσω του ελληνικού εμφυλίου. Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα η «Λευκή τρομοκρατία» ήταν το όπλο όπου είχε στα χέρια του το αστικό κράτος όπου σε συνεργασία με παραστρατιωτικές - παρακρατικές ομάδες ήθελε να συντρίψει τις δυνάμεις των κομμουνιστών.

Η γενίκευση των πολεμικών επιχειρήσεων το φθινόπωρο του 1946 υπέδειξε πως η μάχη με τις ανταρτοομάδες δεν μπορούσε να κερδηθεί με τη λογική ενός αντάρτικου στρατού αλλά ήταν αναγκαία η αποφασιστική συγκρότηση ενός τακτικού στρατού. Οι δυνάμεις άλλωστε του ΚΚΕ και του ΕΑΜ είχαν «εκπαιδευτεί» μέσω του ΕΛΑΣ στη λογική ενός στρατού όπου δρούσε με ιεραρχία, είχε γνώση από πολεμικές επιχειρήσεις. Χωρίς να ειπωθεί πως η σύνθεση του ΕΛΑΣ ήταν η ίδια ποσοτικά και ποιοτικά με αυτή του ΔΣΕ εντούτοις ήταν

σημαντική η πείρα που είχε αποκτηθεί από την Αριστερά τα προηγούμενα χρόνια.

Καθοριστική για τη ανασυγκρότηση του αστικού στρατού ήταν η επέμβαση και καθοδήγηση του αμερικανικού παράγοντα. Αντίθετα από τους Άγγλους, που είχαν προσπαθήσει να καθοδηγήσουν τις εξελίξεις στην Ελλάδα περιορίζοντας τις πιέσεις τους στην κυβέρνηση, οι Αμερικανοί ήταν διατεθειμένοι ν' αποκτήσουν τον άμεσο έλεγχο νευραλγικών τομέων της κρατικής γραφειοκρατίας, για να εξασφαλίσουν τη σωστή λειτουργία τους σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές των ανώτατων κλιμακίων.⁴¹

Σε αυτή την κατεύθυνση προωθήθηκε το 1947 μια πλατιά ενότητα αντικομμουνιστικών δυνάμεων ώστε να αντιμετωπισθεί η «κομμουνιστική ανταρσία». Μία συμμαχία η οποία θα είχε την πιο ευρεία λαϊκή αποδοχή με σκοπό να καταπνιγεί η δράση του Δημοκρατικού Στρατού και να δημιουργηθεί το σχέδιο για την οικονομική ανόρθωση της χώρας. Η κυβέρνηση που σχηματίστηκε ήταν συνεργασίας ανάμεσα στο κόμμα των Φιλελευθέρων του Σοφούλη και του Λαϊκού κόμματος, την ηγεσία του οποίου είχε ο Τσαλδάρης.⁴²

41 Ν. Κλόουζ Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος - Μελέτες για την πόλωση σελ. 148 εκδ. Φιλίστωρ Αθήνα 1997 Σε αυτό το άρθρο ο Ι.Ο. Ιατρίδης εντοπίζει τις διαφορές ανάμεσα στη βρετανική και τη αμερικανική πολιτική ως προς τον τρόπο που πρέπει να ασκηθεί η εξουσία στην μεταπολεμική Ελλάδα.

42 Σ. Μαρκεζίνης *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος (1936-1975)*, τόμ.Β (1944-1951) σελ. 310-311. Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος Αθήνα 1994

Η ίδια η εξέλιξη της ταξικής πάλης έθετε επί τάπητος το ζήτημα της συγκρότησης ενός επαναστατικού στρατού. Η κύρια ταλάντευση που υπήρχε στο εσωτερικό του Κομμουνιστικού Κόμματος είχε να κάνει το σκοπό του λαϊκού στρατού που συγκροτήθηκε, το αν δηλαδή δρούσε για να πάρει την εξουσία ή ήταν ένα μέσο αυτοάμυνας και πίεσης για τη δημιουργία ομαλού καθεστώτος στο πολιτικό σκηνικό της χώρας. Τελικά οι αντάρτικες ομάδες πήραν την τελική οργανωτική τους δομή «με την ίδρυση του Γενικού Αρχηγείου Ανταρτών» (28 Οκτώβρη 1946), που είναι ουσιαστικά η ημερομηνία ίδρυσης του ΔΣΕ. Η επίσημη μετονομασία έγινε στις 27 Δεκέμβρη 1946, με την έκδοση της Διαταγής του Γενικού Αρχηγείου Ανταρτών, η οποία όρισε την “ονομασία των ανταρτικών Σωμάτων σε Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας”». ⁴³

Στο πλαίσιο αυτών των εξελίξεων στο πεδίο των πολεμικών μαχών ανάμεσα στα δυο στρατόπεδα η Μακρόνησος αποκτούσε ένα ξεχωριστό ρόλο. Το πρόβλημα της πολιτικής αξιοπιστίας των επιστράτων συνόδευε από μόνο του αυτές τις επιλογές. Το πολιτικό βάρος και η κοινωνική εμβέλεια της Αριστεράς δεν ήταν αμελητέα και η μαζική επιστράτευση πολιτών υπήρχε κίνδυνος να οδηγήσει σε εκπλήξεις και μη επιθυμητά αποτελέσματα. Οι ενδείξεις για την ύπαρξη ενός τέτοιου

⁴³ Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ, Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας: Συλλογή κειμένων. σελ.329 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2016

κινδύνου υπήρχαν. Χωρίς ποτέ να οδηγηθούν τα πράγματα σε μια γενική εξέγερση ή σε γεγονότα τύπου Μέσης Ανατολής⁴⁴, πλήθος παραδείγματα, συνήθως στα κατώτερα και απομονωμένα κλιμάκια τού στρατεύματος, αποδείκνυαν είτε την απροθυμία των επιστρατευμένων να πολεμήσουν, είτε τα αισθήματα αλληλεγγύης πού έτρεφαν για τον εχθρό.⁴⁵

Οι ηλικίες των επιστρατευμένων ήταν αυτές που εύλογα ανησυχούσαν την ηγεσία του στρατεύματος. Πολλοί από αυτούς τους νέους ήταν μέλη ή φίλοι της ΕΠΟΝ όπου πριν τρίτα - τέσσερα χρόνια είχαν ριχτεί στην πάλη για τη συντριβή του φασισμού.

Θετικό γεγονός για την πλευρά των αστικών δυνάμεων είναι πως οι νέοι αυτοί εξαιτίας των γεγονότων που μεσολάβησαν δεν είχαν «περάσει» από υποχρεωτική στρατιωτική εκπαίδευση σε αντίθεση με τους μεγαλύτερους σε ηλικία. Για τους νέους αυτούς μεσολάβησε το στάδιο της βασικής εκπαίδευσης πριν την ένταξη τους στα μάχιμα τμήματα του στρατού. Δινόταν λοιπόν σε αυτό το διάστημα η ευκαιρία ώστε αυτό το χρονικό διάστημα.

⁴⁴ Σε αυτό το σημείο γίνεται αναφορά στο κίνημα υπέρ του ΕΑΜ που ξέσπασε το 1944 στον ελληνικό στρατό που βρισκόταν στη Μ. Ανατολή. Περίπου 20.000 οπλίτες και αξιωματικοί του στρατού, της αεροπορίας και του ναυτικού κλείστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στις ερήμους της Λιβύης και της Ερυθραίας και υπέστησαν πλήθος βασανιστηρίων για να καμφθεί το ηθικό τους, να υποχωρήσουν και να προδώσουν τα ιδανικά τους. Αυτός είναι ο τρόπος που αντιμετώπισε ο αγγλικός παράγοντας μαζί με τη ντόπια αστική τάξη όσους είχαν συνταχθεί με τις δυνάμεις του ΕΑΜ.

⁴⁵ Γ. Μαργαρίτης Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου τ.2 σελ.573 εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2001

Τα τάγματα σκαπανέων

Στις 19/2/1947 εισηγείται το Γενικό Επιτελείο Στρατού τη δημιουργία στρατοπέδων συγκέντρωσης προς το υπουργείο Στρατιωτικών που εγκρίθηκε στις 3 Απριλίου του ίδιου έτους. Το στρατόπεδο Μακρονήσου αποτελούνταν από τρία διαφορετικά τάγματα σκαπανέων: το Α' τάγμα, το Β' τάγμα και το Γ' τάγμα. Το Α' τάγμα είχε τον χαρακτηρισμό «κόκκινο» γιατί σε αυτό είχαν συγκεντρωθεί οι πιο «ύποπτοι και επικίνδυνοι» κομμουνιστές.

Παράλληλα στη Μακρόνησο εγκαταστάθηκαν και οι Στρατιωτικές Φυλακές Αθηνών (ΣΦΑ) όπου από ένα σημείο και έπειτα έχασαν τον ποινικό τους χαρακτήρα και απέκτησαν πολιτικό χαρακτήρα.

Πριν την εγκατάσταση των τριών ταγμάτων στο ξερονήσι της Μακρονήσου οι σκαπανείς είχαν εγκατασταθεί σε διαφορετικά μέρη της Ελλάδας όπως στα Γιούρα, στο Λιόπεσι, στο Πόρτο Ράφτη, στην Κρήτη. Όπως αποτυπώνεται σε μαρτυρίες στο τρίτομο έργο Μακρόνησος - Ιστορικός τόπος, κανείς από όσους αποτελούσαν τα τάγματα δεν περίμεναν πως θα κατέληγαν στη Μακρόνησο.⁴⁶ Η πλειοψηφία μάλιστα όσων μεταφέρθηκαν εκεί

⁴⁶ Ενδεικτική είναι η μαρτυρία του Διονύση Γεωργιάτου στο τρίτομο έργο Μακρόνησος - Ιστορικός Τόπος (α' τόμος - σελ. 235) για τη μεταφορά του Β Τάγματος σκαπανέων.

δεν γνώριζαν καν την ίδια την ύπαρξή του.

Η μεταφορά τους στο ξερονήσι τής Μακρονήσου, η απομόνωσή τους, εξασφάλιζε αυτούς τούς ύποπτους φαντάρους από την ενδεχόμενη σύνδεση τούς με τις δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού και ταυτόχρονα έδινε χρόνο για την προσεκτική και μεθοδευμένη ένταξή τους στο κυβερνητικό στράτευμα. Από αυτή την πλευρά, ή πρακτική παρέπεμπε περισσότερο στις μονάδες 999 τής Βέρμαχτ λόγου χάρη -όπως και στις αντίστοιχες των άλλων στρατών- παρά στο Άουσβιτς και στο Νταχάου.⁴⁷

Ο Οργανισμός Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου

Η εξέλιξη του εμφυλίου πολέμου και η διαφαινόμενη επικράτηση του συνασπισμού των αστικών δυνάμεων επέβαλε και τις ανάλογες τροποποιήσεις ως προς το χαρακτήρα και τη λειτουργία του στρατοπέδου. Αυτή η μετατόπιση εντοπίζεται χρονικά στις αρχές του 1949.

Τα αρχικά τάγματα σκαπανέων που είχαν δημιουργηθεί έδωσαν σταδιακά τη θέση τους στα Ειδικά Τάγματα Οπλιτών (ΕΤΟ). Η μετέπειτα εξέλιξη των ΕΤΟ ήταν τα ΕΣΑΙ (Ειδικά Τάγματα Οπλιτών-Ειδικά Σχολεία Αναμορφώσεως

⁴⁷ Γ. Μαργαρίτης Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου τ.2 σελ.577 εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2001

Ιδιωτών). Αυτή η τροποποίηση στο όνομα δεν είχε απλά διαδικαστικό χαρακτήρα αλλά αποκρυστάλλωνε μια ουσιαστική διαφοροποίηση για τη Μακρόνησο. Με την προσθήκη του όρου «ιδιώτες» εντάσσονται πλέον και απλοί πολίτες, μη στρατεύσιμοι δηλαδή, σε όσους μπορούσαν να σταλθούν στο ξερονήσι. Ήδη από τον Οκτώβρη του 1949 καταφτάνουν στο νησί πολίτες που στέλνονται μετά από εκκαθαριστικές επιχειρήσεις που πραγματοποίησε ο αστικός στρατός.

Ο Οργανισμός Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου (ΟΑΜ) συγκροτήθηκε μετά το ψήφισμα «Περί εθνικής αναμορφώσεως» που υιοθέτησε η Βουλή. Ο ΟΑΜ αποτελούσε αυτόνομο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου και διοικούνταν από διοικητικό συμβούλιο που μέλη τού ήταν πέντε υπουργοί και πρόεδρος που διοριζόταν από την κυβέρνηση.

Η ψήφιση ίδρυσης του ΟΑΜ δεν είχε τη συναίνεση όλων των πολιτικών κομμάτων καθώς στη συζήτηση στη Βουλή εκφράστηκαν επί μέρους διαφωνίες. Ο ΟΑΜ οργανώθηκε σε στρατιωτική δομή, σχεδιάστηκε για να λειτουργήσει ως ένα επιτελείο εξαρτώμενο μεν από το Γενικό Επιτελείο Στρατού αλλά λόγω της «υψηλής» αποστολής του αυτόνομο από αυτό.

Η βασική αποστολή που έκανε τον ΟΑΜ να διαφέρει ήταν το γεγονός πως δεν σχεδιάστηκε για να πλήξει τους εχθρούς, τους αντιφρονούντες στο πεδίο των πολεμικών επιχειρήσεων.

Αντίθετα ως θεσμός κρατικής αναμόρφωσης των πολιτών χρησιμοποιούσε μέσα «ιδεολογικής» πειθούς.

Σκοπός της αναμόρφωσης ήταν η συμμόρφωση των παραστρατημένων από τον κομμουνισμό πολιτών και η επανένταξη τους στο έθνος. Αυτό θεσμοθετήθηκε και νομικά μέσω επιτροπής που διοριζόταν από το Γενικό Διευθυντή του Οργανισμού και είχε τη δικαιοδοσία να κρίνει αν ο κρατούμενος είχε πραγματικά «ανανήψει»⁴⁸ και από αυτή την απόφαση κρινόταν το αν ο κρατούμενος μπορούσε να απολυθεί και να ενταχθεί εκ νέου στο κοινωνικό σύνολο.

Η προσπάθεια για «ιδεολογική» όπως χαρακτηρίστηκε παραπάνω επίδραση φυσικά και δεν είχε να κάνει με μια δουλειά πειθούς εκ μέρους του κρατικού μηχανισμού. Άλλωστε σε περιόδους όπου κλονίζεται η σταθερότητα και η ίδια η ύπαρξη του κράτους τότε χρησιμοποιούνται κύρια μέσα που δεν έχουν να κάνουν με την ιδεολογική αντιπαράθεση και ζύμωση.

Το αναμορφωτικό σύστημα της Μακρονήσου είχε σχεδιαστεί και μελετηθεί ώστε να έχει τη μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα ως προς τους σκοπούς του. Όπως αποτυπώνει ο Α. Φλούντζης⁴⁹ στο βιβλίο του το αναμορφωτικό σύστημα αποσκοπούσε σε δυο βασικούς στόχους. Ο πρώτος

⁴⁸ Ν. Αλιβιζάτος Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση σελ. 468 εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 1983

⁴⁹ Α.Φλούντζης Στο κολαστήριο της Μακρονήσου εκδ. Φιλιππότης Αθήνα 1984 σελ.41

ήταν η δήλωση μετανοίας και ο δεύτερος η ολοκληρωτική υποταγή των εξόριστων.

Βασικός παράγοντας για την υπογραφή δήλωση μετανοίας ήταν η ηθική - ψυχολογική βία που ασκούνταν και ήθελε να κάμψει το ηθικό των εξόριστων. Σε αυτή την προσπάθεια αξιοποιούνταν η συνεχής μετακίνηση σε άλλη σκηνή ώστε να μην αναπτύξουν δεσμούς μεταξύ τους, τιμωρούνταν κάθε πράξη που εξέφραζε αλληλεγγύη σε όσους υποβάλλονταν σε βασανιστήρια. Παράλληλα καθοριστική ήταν η συμβολή και των «ανανηψάντων» που δεν έμεναν στην υπογραφή της δήλωσης. Αξιοποιούνταν στην καλλιέργεια κλίματος τρομοκρατίας, ειδικά στους νεοφερμένους Μακρονησιώτες, τονίζοντας πως θα υποστούν τρομερά βασανιστήρια αν δεν υπογράψουν.

Αντίθετα στο στρατόπεδο Μακρονήσου για πρώτη φορά εντοπίζεται στην Ελλάδα ψυχολογική και σωματική βία σε τόσο εκτεταμένο βαθμό.

Η υπογραφή δήλωσης μετανοίας ήταν ο τελικός στόχος για τον κάθε κρατούμενο ώστε να θεωρηθεί ότι έχει ανανήψει, έχει απορρίψει δηλαδή τις ιδέες του κομμουνισμού. Οι δηλώσεις μετανοίας είχαν ιδιαίτερο αντίκτυπο γιατί αποτελούσαν το «διαβατήριο» για μια νέα ζωή μη συνυφασμένη με βία, διώξεις και εκτοπίσεις.

Η αποκήρυξη αριστερών ιδεών μέσω δηλώσεων μετανοίας

ήταν για τη διοίκηση του στρατοπέδου ένας τρόπος για να κατασκευαστεί η συναίνεση προς το καθεστώς και αποσκοπούσε στην αποδόμηση της προσωπικότητας του κρατούμενου και τη διάσπαση της κοινότητας των πολιτικών κρατουμένων της χώρας.⁵⁰

Το περιοδικό «Σκαπανεύς»

Η διοίκηση του στρατοπέδου προχώρησε στην έκδοση της εφημερίδας «Σκαπανεύς» του Γ' Τάγαμτος τον Αύγουστο του 1947 . Η ενέργεια αυτή εντασσόταν στη συνολική προσπάθεια της διοίκηση αλλά και εν γένει του κρατικού μηχανισμού να διαμορφώσει ένα δίκτυο «πληροφόρησης» στο εσωτερικό της Μακρονήσου και αλλά και προς τον έξω κόσμο. Υπήρχε δηλαδή διπλή στόχευση: αφενός να αξιοποιηθεί το έντυπο για τη μελέτη από τους σκαπανείς και αφετέρου να διοχετευθεί η ζωή στη Μακρόνησο και στην πλειοψηφία του κόσμου που δεν μπορούσε να έχει άμεση εποπτεία των γεγονότων.

Είναι ευνόητο πως η πληροφόρηση για τα τεκταινόμενα της Μακρονήσου ήταν υπό τον άμεσο έλεγχο της διοίκησης του

⁵⁰ Π. Βόγλης Η εμπειρία της φυλακής σελ. 113 εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2004

στρατοπέδου, υπήρχαν μόνιμοι συνεργάτες με σαφή αντικομμουνιστικά αισθήματα και πρακτικές. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του λογοτέχνη Ανδρέα Καραντώνη, ο οποίος σε σταθερή βάση αρθρογραφεί και εντάσσεται στον κύκλο των διανοούμενων της εποχής που πρωτοστατούν στον αγώνα ενάντια στο ΚΚΕ. Περιστασιακά είχαν αρθρογραφήσει ή παραχωρήσει συνεντεύξεις οι: Γρηγόριος Ξενόπουλος, Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Κωνσταντίνος Τσάτσος, Στρατής Μυριβήλης καθώς και εκπρόσωποι της εκκλησίας όπως ο μητροπολίτης Χίου Παντελεήμων.⁵¹

Τον Ιανουάριο του 1948 παύει η έκδοση της εφημερίδας και εκδίδεται το πρώτο τεύχος του μηνιαίου περιοδικού «Σκαπανέας». Αυτό το μηνιαίο περιοδικό αποτελεί συνέχεια της εφημερίδας και κυκλοφόρησε ως το 1951 σε συνολικά 28 τεύχη. Η τιμή του περιοδικού κυμαινόταν από τις 1500 ως τις 2000 δραχμές, υπήρχε δυνατότητα για εγγραφή συνδρομητών και η διανομή του περιοδικού γινόταν σε όλη την Ελλάδα. Αρχισυντάκτης του περιοδικού ήταν ο Μάκης Δόγκας.

Αντίστοιχα κυκλοφορεί η εβδομαδιαία εφημερίδα «Αναμόρφωσις» από το Α' Τάγμα και η «Φωνή της πατρίδος» από το Β' Τάγμα. Στο πλαίσιο της οργάνωσης της προπαγάνδας

51 Κ. Λάζαρης «Οι υμνητές του στρατοπέδου της Μακρονήσου» στο Μακρόνησος - Ιστορικός τόπος τ.2 σελ. 715-727

Σε αυτή την ενότητα γίνεται αναφορά στον πνευματικό κόσμο της εποχής που τασσόμενος με την κυβερνητική πλευρά εκθείαζε το αναμορφωτικό έργο της Μακρονήσου. Ανάμεσα στα ονόματα όσων αρθρογραφούν βρίσκονται γνωστοί λογοτέχνες και πολιτικοί.

δημιουργήθηκε το 1949 και ο ραδιοσταθμός της Μακρονήσου που εξέπεμπε σε όλη την ελληνική επικράτεια.

Στο ίδιο μήκος κύματος διοργανώνονται μια σειρά εκδηλώσεις, αξιοποιούνται οργανώσεις που τάσσονται στη δουλειά «διαφώτισης» υπέρ του ξερονησιού. Ενδεικτικά τέτοια είδους πρωτοβουλίες είχαν πάρει οι οργανώσεις «Φανέλα του στρατιώτη», οι «Φίλοι στου Στρατού», οι «Πρόσκοποι» και οι «Οδηγοί».

Το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1948 οργανώνονται μεγάλες τελετές, στο Καλλιμάρμαρο και στους Στύλους του Ολυμπίου Διός, παρουσία πλήθους επισήμων, στις οποίες ο βασιλιάς Παύλος παραδίδει τη σημαία στα τάγματα «αναμορφωμένων» Μακρονήσου, προτού αναχωρήσουν για το μέτωπο. Ακολούθησε παρέλαση σε κεντρικούς δρόμους.

Τον Απρίλιο του 1949 διοργανώνεται η έκθεση «Μακρόνησος», στο Ζάππειο Μέγαρο. Το λεύκωμα - κατάλογος το οποίο περιγράφει τα εκθέματα ανά αίθουσα, αποτελεί και μια σύνοψη των βασικών προπαγανδιστικών θεμάτων και στερεοτύπων.⁵²

52 Χ. Χατζηιωσήφ Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα Ανασυγκρότηση - Εμφύλιος - Παλινόρθωση σελ. 70 εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2009 Στην ενότητα «Στρατόπεδο Μακρονήσου - Βία και προπαγάνδα» οι Σ. Μπουρνάζος και Π. Βόγλης κάνουν εκτενή αναφορά στην οργάνωση της προπαγανδιστικής δουλειάς στο στρατόπεδο Μακρονήσου.

ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Το πρώτο τεύχος του περιοδικού κυκλοφορεί τον Ιανουάριο του 1948. Το πρώτο άρθρο στη σελίδα τρία του περιοδικού έχει τίτλο «Ύμνος της ειρήνης». Με ένα πεσιμιστικό ύφος τονίζεται πως η χώρα βγαίνει από έναν μακροχρόνιο πόλεμο, την τριπλή κατοχή των αρχών της δεκαετίας του 1940, αλλά επισημαίνεται πως η Ελλάδα δε φαίνεται πως θα βγει γρήγορα από το νέο πόλεμο. Την περίοδο που γράφεται αυτό το άρθρο ήδη μετρά σχεδόν ενάμιση χρόνο ο εμφύλιος που διεξάγεται στην Ελλάδα. Σκοπός του άρθρου είναι να καταδικάσει την υποκριτική, όπως αναφέρεται, στάση των κομμουνιστών που ζητούν την παγκόσμια ειρήνη και την ίδια ώρα κηρύσσουν τον πόλεμο. Τον πόλεμο ανάμεσα στις τάξεις που αποτελούν την κοινωνία και η κοσμοθεωρία του μαρξισμού υπαγορεύει αυτό τον πόλεμο.

Στη μόνιμη στήλη «Τα δικά μας» που θα συναντήσουμε και σε επόμενα τεύχη γίνεται κριτική στο λεγόμενο εθνικό τύπο, τις εφημερίδες δηλαδή που κυκλοφορούσαν εκείνη την περίοδο. Αναφέρεται στο «εθνοσωτήριο» έργο 650 ανανηψάντων στρατιωτών που στάλθηκαν στα μέτωπα του πολέμου. Αυτό το γεγονός καταγγέλλεται πως δεν του δόθηκε η δέουσα σημασία από τον αστικό Τύπο ο οποίος στις σελίδες του προτιμά να προβάλλει ρομαντικά μυθιστορήματα. Γίνεται επίσης

συγκεκριμένη αναφορά στην εφημερίδα «το Βήμα» στις σελίδες του οποίου η Μακρόνησος παρουσιάζεται ως σιδηρούν παραπέτασμα. Παροτρύνονται μάλιστα στο εν λόγω σχόλιο οι συντάκτες του «Βήματος» να επισκεφθούν την Μακρόνησο και μετά να κάνουν τις δικές τους κρίσεις. Τότε μόνο «θα αντιληφθούν στη σημασία του Εθνικού Σχολείου και τους οπαδούς του που βασανίζονται»⁵³ όπως χαρακτηριστικά τονίζεται.

Σε άρθρο του Α. Καραντώνη με τίτλο «Το νόημα της Ιστορίας μας» επιχειρείται να δοθεί μια πολιτική προέκταση στην ανάγνωση της Ιστορίας. Όπως είναι λογικό το άρθρο ξεκινά με την μακραίωνη πορεία της Ελλάδας στο πέρασμα των χρόνων, με προσωπικότητες όπως ο Όμηρος, ο Μ. Αλέξανδρος και καταλήγει ως την εισβολή των Ιταλών στα βουνά της Πίνδου. Βασικός σκοπός του άρθρου είναι να τονίσει πως δεν υπάρχει σωστή αξιοποίηση της Ιστορίας από την ελληνική κοινωνία ώστε να προβληθεί η διαχρονικότητα του ελληνικού πολιτισμού. Και αυτή η κατάσταση οδηγεί στη σλαβοποίηση της χώρας. Σε αυτό το άρθρο ιδιαίτερο ενδιαφέρον εντοπίζεται στις προσωπικότητες που αναφέρονται ως μεγάλοι ηγέτες που αναδείχθηκαν στην Ελλάδα. Ενώ είναι λογικό να αναφέρονται ο Μ. Αλέξανδρος και ο Θουκυδίδης, μέσα στους επιφανείς άντρες που τονίζεται η προσφορά τους είναι και ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Βλέπουμε λοιπόν πως η διαίρεση της ελληνικής

53 Σκαπανεύς τεύχος 1/948 σελ. 4

κοινωνίας του '30 ανάμεσα στους υποστηρικτές του Κωνσταντίνου και του Βενιζέλου έχει παραμεριστεί και μετατοπίζεται σε άλλο επίπεδο. Ανάμεσα σε όσους προωθούν τη συνέχεια του ελληνισμού και όσους προωθούν τη σλαβοποίηση με σαφείς κατηγορίες προς το μέρος του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας.

Το τελευταίο άρθρο που θα καταπιαστεί η εργασία από το πρώτο τεύχος του περιοδικού έχει να κάνει με το «έργο» του οποίου συντελούνταν στη Μακρόνησο. Πέρα από το αναμορφωτικό έργο που σκόπευε στην ιδεολογική και πολιτική μετατόπιση των στρατιωτών, γινόταν και προσπάθεια να μορφωθούν οι Μακρονησιώτες και να αποκτήσουν βασικές γραμματικές γνώσεις.

Ενδεικτικές είναι οι επιστολές που έστειλαν οι στρατιώτες στους τόπους καταγωγής τους για να αναδειχθεί από το κράτος η επιτυχημένη δράση του κολαστηρίου της Μακρονήσου. Συγκεκριμένα διαβάζουμε: « Εδώ πέρα βγαζουμε όλες τις σάπης ηδέες που μας ήχαν ποτίση η προδότες κομμουνιστές. Τους μάθαμε τόρα ότι προδίνουν την πατρίδα και γι αφτό θα τους πολεμίσουμε μέχρι να τους εξοντόσουμε». Άλλη μια επιστολή που προπαγανδίζει το έργο της Μακρονήσου αναφέρει:« από τον κερό που ήρθα στο Γ' Τάγμα Σκαπανέον έμαθα πολλά πράγματα που δεν τα ίκσερα, έμαθα και γράμματα που δεν ίκσερα να γράψο το όνομα μου, επίσης ένιοσα του

πραγματικό δρόμο σαν Ελληνόπουλο με ήχαν παρασήρη η άτιμη κομμουνιστές, γι αυτό τους αποκίριξα και θα τους πολεμίσω μέχρι τελεφτέας ρανίδος του έματος μου».⁵⁴

Παρά την προσπάθεια να μάθουν ανάγνωση και γραφή φαίνεται πως δεν είχε μεγάλη επιτυχία αφού υπήρχαν πολλά ορθογραφικά λάθη. Το κύριο όμως είναι πως το αναμορφωτικό έργο σκόπευε κύρια στο να κάμψει το ηθικό και να στείλουν επιστολές στους τόπους καταγωγής ώστε να επηρεάσουν συγγενείς και συντοπίτες εν μέσω του εμφυλίου. Άλλωστε αυτός είναι ο λόγος που το άρθρο καταλήγει με παρότρυνση προς τους εγγράμματους και μορφωμένους να ταχθούν με τους χτεσινούς αγράμματους όπως αποκαλούνται οι Μακρονησιώτες.

Το επόμενο τεύχος κυκλοφόρησε στις 25 Μάρτη του 1948 και είναι το τέταρτο.

Το κύριο άρθρο του τεύχους κάνει προσπάθεια να δώσει ηθική στήριξη στον αγώνα του αστικού στρατού και τιτλοφορείται: «Θα νικήσωμε». Όπως είναι λογικό δεν δίνεται στον εμφύλιο πόλεμο ταξική διάσταση και γι αυτό η επέτειος της ελληνικής επανάστασης του 1821 αξιοποιείται ώστε να τονιστεί ότι η ελληνική ψυχή είναι που το '21 έφερε την απελευθέρωση.

54 Σκαπανεύς τεύχος 1/948 σελ. 12

Ο Μ. Δόγκας που έγραψε το άρθρο τονίζει πως οι επαναστάτες του 1821 ακολουθούσαν το τρίπτυχο πατρίς - θρησκεία - οικογένεια. Αξιοποιείται δηλαδή το γνωστό σύνθημα που χρησιμοποιήθηκε μερικές δεκαετίες αργότερα από τη χούντα των συνταγματαρχών. Δεν είναι τυχαίο γεγονός αφού σε συνθήκες κοινωνικής πόλωσης αξιοποιούνται συντηρητικά χαρακτηριστικά ώστε να μην εκδηλωθούν εντονότερες διαιρέσεις στο εσωτερικό της κοινωνίας. Η μεταφυσική προσέγγιση και επίκληση στη θρησκεία σκόπιμα αξιοποιείται ώστε να γίνει πολεμική στην κοσμοθεωρία του διαλεκτικού υλισμού, τη θεμέλια δηλαδή αντίληψη των κομμουνιστών για την εξέλιξη της κοινωνίας. Οι υλιστικές θεωρίες χαρακτηρίζονται αναπόδεικτες αφού αμφισβητούν την ύπαρξη του Θεού, θέλουν να καταργήσουν θεσμούς όπως η οικογένεια και στοχεύουν στη διάλυση του έθνους ως οντότητα που έχει συγκεκριμένη εδαφική έκταση και πολιτισμικά στοιχεία που το συγκροτούν.

Το εν λόγω άρθρο είναι ενδεικτικό όσων θα συναντήσουμε και παρακάτω αφού αποτελεί συγκεκριμένη ιδεολογική τοποθέτηση της κυρίαρχης τάξης ώστε να προβάλλει το εθνικό ως κύριο ενοποιητικό στοιχείο και να παραμεριστεί η ταξική διαστρωμάτωση. Γι αυτό άλλωστε το άρθρο καταλήγει ως εξής: «Όλοι είμαστε Έλληνες! Οι νόμοι μας, η φιλολογία μας, η θρησκεία μας, οι τέχνες μας έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα.

Η μορφή και το πνεύμα του ανθρώπου έφτασαν στην τελειότητα τους στην Ελλάδα».

Στη στήλη «τα Δικά μας» παρουσιάζεται η ζωή στο Γ' Τάγμα και αναφέρεται ο «εορτασμός» της αποκριάς. Συγκεκριμένα η αποκριά αξιοποιήθηκε για την κυβερνητική προπαγάνδα και ο καρνάβαλος ήταν ο Δημοκρατικός Στρατός και ο Μάρκος Βαφειάδης.

Τα παρακάτω αποσπάσματα είναι χαρακτηριστικά: «Κατά την απογευματινή συγκέντρωση του Τάγματος εμφανίστηκε ένας κατσαπλιάς ξυπόλητος που παρίστανε το “σύνδεσμο”. Μας ανήγγειλε σε λίγο τον ερχομό του στρατάρχη “Μάρκο”, της ακολουθίας του καθώς και την αντιπρόσωπο του γυναικείου...κινήματος. Σε λίγο μια συναγωνίστρια, η δεσποινίς Βουνοτροπίδου με το περίεργο ντύσιμο της και την κοιλιά πλατυτέρα των ουρανών, δηλαδή κυοφορούσα, μας απασχόλησε με την ηθική και το γυναικείο ζήτημα.

Μετά μίλησε ο Μάρκο για τις προγραμματικές δηλώσεις της “Δημοκρατικής κυβέρνησης” και τον αγώνα ενάντια στην μπουρζουαδοκοτσαμπασιοαστκοτσιφλιδικάδικη πλουτοκρατική αντίδραση.

Το κέφι που επικράτησε και η καρπαζιά που έπεσε δε λέγονται.

Μετά το γλέντι συνεχίστηκε με τραγούδια και χορό. Έτσι

έκλεισε η μέρα της αποκριάς στο Τάγμα μας». ⁵⁵

Όπως είναι ευκόλως εννοούμενο η ζωή στη Μακρόνησο δεν συμπεριελάμβανε γλέντια και στιγμές ξεγνοιασιάς των σκαπανέων και φυσικά το προσωνύμιο Μάρκο προσιδιάζει σε Σλάβο και όχι σε Έλληνα. Από το απόσπασμα όμως αυτό εξάγονται σημαντικά συμπεράσματα και το βασικό είναι η διάθεση εμπαιγμού των γυναικών που συμμετείχαν στη πάλη του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας. Η συμβολή της γυναίκας στο ΔΣΕ αποτελεί ένα σπουδαίο κεφάλαιο στη ένοπλη πάλη της περιόδου 1946-1949. Στο ΔΣΕ η γυναίκα συμμετείχε ισότιμα με τον άντρα ως μαχήτρια στη πρώτη γραμμή της μάχης, στο πυροβολικό, στην ανίχνευση και στη ναρκοθέτηση, ως τηλεφωνήτρια στις διαβιβάσεις, ως σαμποτέρ, ως τραυματιοφορέας και ως νοσοκόμα στις υγειονομικές υπηρεσίες του ΔΣΕ. ⁵⁶

Η αναφορά στο γυναικείο κίνημα δείχνει μια συγκεκριμένη αντίληψη για τη θέση και το ρόλο της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία. Ο εμπαιγμός για συμμετοχή στο κίνημα των γυναικών συνδέεται με την αντίληψη του τριπτύχου πατρίς - θρησκεία - οικογένεια. Η γυναίκα δηλαδή πρέπει να είναι δεμένη με την οικογένεια και την οικογένεια, την ανατροφή των παιδιών.

55 Σκαπανεύς τεύχος 4/1948 σελ. 4

56 Συλλογικό Η συμμετοχή των γυναικών στο ΔΣΕ σελ. 59 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2016 Στο αυτό το κεφάλαιο του βιβλίου υπάρχει εκτενής αναφορά στη συμβολή των γυναικών στο Δημοκρατικό Στρατό

Το τέταρτο τεύχος του περιοδικού έχει περιεχόμενο το οποίο προσπαθεί όχι μόνο να κάνει επετειακή αναφορά στην επανάσταση των Ελλήνων το 1821 αλλά γίνεται προσπάθεια αυτός ο αγώνας να συνδεθεί με τον εμφύλιο του 1946 - 1949.

Ο Τ. Πανταζής, σταθερός συνεργάτης του «Σκαπανέα», στο παρόν τεύχος υπογράφει το άρθρο με τίτλο «'21 και κομμουνισμός». Στο πρώτο κομμάτι τού το άρθρο στέκεται στο χαρακτήρα της ελληνικής επανάστασης, την προσπάθεια των Ελλήνων να δημιουργήσουν το δικό τους κράτος ενάντια στην κυριαρχία των Τούρκων. Όλη η ουσία του άρθρου βρίσκεται στην εξής τοποθέτηση του Πανταζή « Το εικοσιένα πολέμησαν φτωχοί και πλούσιοι και μικροί και μεγάλοι». ⁵⁷ Για άλλη μια φορά λοιπόν προτάσσεται το εθνικό ως ενοποιητικό στοιχείο, η στοίχιση πίσω από την ενότητα του έθνους. Αναγνωρίζεται πως το '21 υπήρχε ταξική διαίρεση στην κοινωνία αλλά αυτό που οδήγησε στην επανάσταση είναι η φλόγα της επανάστασης όπως χαρακτηριστικά τονίζεται.

Ο Πανταζής αναγνωρίζει πως υπήρχαν Έλληνες ανέπτυξαν «αντίσταση εναντίον πολλών ομογενών τσιφλικάδων και αξιωματούχων που έμειναν ασυγκίνητοι από το δράμα της σκλαβιάς και που πολλοί τους εκμεταλλεύονταν τον ελληνισμό σε συνεργασία με τον κατακτητή». ⁵⁸

57 Σκαπανεύς τεύχος 4/1948 σελ. 24

58 Σκαπανεύς τεύχος 4/1948 σελ. 6

Στην προσπάθεια να συγκεραστούν οι ταξικές αντιθέσεις που οξύνθηκαν την περίοδο της κατοχής και του εμφυλίου προκρίνεται από τον αρθρογράφο η εθνική ενότητα. Μια ενότητα που ,τότε (1821) αλλά και στην περίοδο του εμφυλίου που γράφτηκε το κείμενο, μπορεί να πραγματώσει τη κοινωνική δικαιοσύνη. Αντίθετα «ο κομμουνισμός είναι μια χειρότερη σκλαβιά κι από την τουρκική. Στα χέρια τού το παν γίνεται αδυσώπητη και σιδερένια πειθαρχία».⁵⁹

Βλέπουμε λοιπόν πως τα οράματα της ελληνικής επανάστασης συνδέονται με τις εξελίξεις του ελληνικού εμφυλίου. Ο κομμουνισμός παρουσιάζεται ως σκλαβιά του έθνους και γι αυτό οι πολιτικές δυνάμεις που πολεμούν το ΚΚΕ και το ΔΣΕ πρέπει να συμπαραταχθούν ώστε να υπάρξει εθνική ενότητα. Η μεταφυσική προσέγγιση του αρθρογράφου συνδέει διαφορετικούς κοινωνικοοικονομικούς σχηματισμούς όπως η δουλοκτησία, η φεουδαρχία στα πλαίσια της οποίας έγινε η επανάσταση του '21 και τον καπιταλισμό όπου διεξάγεται ο εμφύλιος. Σε όλα αυτά τα γεγονότα θέτει ως καθοριστικό παράγοντα την ελληνική ψυχή, το,ελληνικό πνεύμα και θεωρεί πως οι συγκρούσεις δεν δημιουργούνται εξαιτίας σύγκρουσης ταξικών συμφερόντων αλλά είναι μια διαρκής πάλη ανάμεσα σε διαφορετικά ιδεώδη. Η αντιπαράθεση λοιπόν δεν έχει αντικειμενικό χαρακτήρα στους όρους της υλικής παραγωγής

59 Ο.Π.

αλλά γίνεται μια ιδεαλιστική προσέγγιση που υπερτονίζει τη συνέχεια του έθνους.

Το έκτο τεύχος κυκλοφόρησε τον Ιούνιο του 1948. Το κεντρικό άρθρο του τεύχους έχει τίτλο: «Όλοι στις επάλξεις». Κάνει το εξής κάλεσμα: «Κύριοι ανανήψετε, συγκεντρωθείτε, αναλογισθείτε τις υποχρεώσεις σας, όχι λόγια του αέρος, όχι εξεζητημένες ενέργειες και φαινομενικές. Πράξη, πράξη Εθνική, πράξη για το συμφέρον της Ελλάδος». Γίνεται λοιπόν κάλεσμα σε αγώνα και συστράτευση για να μην υποδουλωθεί η Ελλάδα στο σλαβισμό. Για ακόμη μια φορά επικαλείται η ενότητα και η συνέχεια του έθνους. Τίθεται δηλαδή ο στόχος να μην προδοθεί η Ελλάδα που κληρονομήθηκε από τους προγόνους. Τέλος το σύνθημα για πράξη ουσιαστικά στοχεύει στις πολεμικές επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού ώστε να προχωρήσει άμεσα η νίκη επί του Δημοκρατικού Στρατού και να μην μείνει η εναντίωση σε διακηρυκτικό επίπεδο όπως τονίζεται και στο τέλος του κειμένου.

Ένα ακόμη άρθρο που αναδεικνύει εύγλωττα το αναμορφωτικό έργο της Μακρονήσου είναι αυτό με τίτλο: « Η θριαμβευτική επίσκεψη της 26ης Μαΐου». Σε μια από τις καθιερωμένες γιορτές που τελούνταν παραβρέθηκαν

εκπρόσωποι της πολιτειακής και στρατιωτικής ηγεσίας της εποχής, καθώς και στελέχη της αμερικανικής κυβέρνησης. Η επίσκεψη, όπως τονίζεται και στο άρθρο, έτυχε της ευρείας κάλυψης του αθηναϊκού και ξένου Τύπου. Όπως σημειώνεται «αναδείχθηκε το υπέροχο και αναμορφωτικό έργο που συντελείται στο εθνικό μας Τάγμα».⁶⁰

Κατά την επίσκεψη ο υπουργός Στρατιωτικών έκανε τις ακόλουθες δηλώσεις: «Πράγματι αι μεγάλοι ιδέαι υπήρχον έκπαλαι. Δεν γνωρίζομεν πότε εγεννήθησαν εις τον τόπον αυτόν, πότε ηνδρώθησαν, πότε υλοποιήθησαν. Αλλά αυτό που συντελείται εις την μικράν ταύτην νήσον αποδεικνύει ότι η Ελλάς πάντοτε θα μάχεται υπό των ιδανικών του παγκόσμιου πολιτισμού». Ο παγκόσμιος πολιτισμός φυσικά δεν εντάσσει τα βασανιστήρια, ψυχικά και σωματικά, που υπέστησαν οι Μακρονησιώτες. Η προπαγανδιστική δουλειά πέτυχε σε μεγάλο βαθμό το στόχο της αφού όλο το άρθρο διαπνεόταν από μια αίσθηση ομοψυχίας που συνειδητά εκφραζόταν και δεν σχετιζόταν με πιέσεις προς τους σκαπανείς. Μια ωραιοποιημένη δηλαδή εικόνα που δεν αντιστοιχούσε στην πραγματικότητα.

Τον τελευταίο μήνα του καλοκαιριού του 1948 κυκλοφόρησε το όγδοο τεύχος όπου στο κεντρικό άρθρο γινόταν αναφορά

60 Σκαπανεύς τεύχος 6/1948 σελ. 8

στις εξελίξεις του εμφυλίου και η τροπή που έπαιρνε η πάλη ανάμεσα στα δυο στρατόπεδα. Στην προσπάθεια να καμφθεί το ηθικό των Σκαπανέων αλλά και να περάσει μια ανωτερότητα προς τον κόσμο που δε γνώριζε τις συνθήκες ζωής στη Μακρόνησο γράφονται τα εξής: « Η ιστορία της πατρίδας μας είναι μια συνέχεια από ηρωισμούς, εθνικές ανατάσεις, υπεράνθρωπες θυσίες. ΕΛΛΑΔΑ! Τ' όνομα που στ' άκουσμά του γονατίζουν ευλαβικά οι πολιτισμένοι». Στο γνωστό μοτίβο που χρησιμοποιείται και αλλού οι αξίες, τα ιδανικά εξυψώνονται σε τέτοιο βαθμό που δείχνουν να καθορίζουν την εξέλιξη της ταξικής πάλης. Η επίκληση στην ιστορική συνέχεια του έθνους, η ηρωοποίηση γεγονότων και ανθρώπων συμβάλει ώστε να συνδεθεί η έκβαση του εμφυλίου όχι με υλικούς όρους αλλά με κριτήριο μια ιδεαλιστική προσέγγιση ως προς το δίκαιο και ηθικό. Δε γίνεται πουθενά αναφορά στο αριθμητικό μέγεθος των δυο στρατών, την υλική βοήθεια που δέχονταν και οι δυο αλλά από ένα σημείο και μετά έπαψε να ισχύει για το ΔΣΕ.

Ένα ακόμη άρθρο που έχει ενδιαφέρον για να σκιαγραφηθούν οι εξελίξεις του καλοκαιριού του 1948 είναι και αυτό που έχει τίτλο: « Απάντηση». Αυτός ο τίτλος προτιμήθηκε γιατί με αυτό τον τρόπο η διοίκηση του στρατοπέδου που εξέδιδε τον Σκαπανέα ήθελε να δώσει απάντηση σε πρόσφατες δηλώσεις που είχε κάνει ο Μάρκος Βαφειάδης, αρχηγός των ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού. Όπως είχε δηλώσει ο Βαφειάδης η

Προσωρινή Δημοκρατική κυβέρνηση προσπαθούσε ώστε να βρεθούν κοινά σημεία ώστε να βρει η Ελλάδα ξανά τον εαυτό της . Πέρα από το ειρωνικό σχόλιο πως η Ελλάδα ευτυχώς δεν έχασε τον εαυτό της γίνεται στο άρθρο ο διαχωρισμός ανάμεσα στο μέγα πλήθος των ενθουσιασμένων μαχητών της ελευθερίας ,κι από την άλλη μεριά στην ελάχιστη εκείνη μειονότητα των συνειδητών προδοτών του έθνους».⁶¹

Συνεχίζοντας ο αρθρογράφος χαρακτηρίζει την πολιτική του ΚΚΕ εξαρτώμενη από τις επιταγές της Σοβιετικής Ένωσης, ότι στην ουσία αποτελεί «διαβαλκανικό παράρτημα της εκτελεστικής εξουσίας της Μόσχας» . Καταλήγει μάλιστα στο συμπέρασμα πως η σύγκρουση ανάμεσα στις δυο αντίπαλες παρατάξεις του εμφυλίου δεν ήταν συμπύκνωση ταξικών αντιθέσεων της ελληνικής κοινωνίας αλλά η αιτία βρισκόταν αλλού. Η αιτία ήταν στο σχέδιο της Σοβιετικής Ρωσίας να ξεριζώσει την ιστορική μνήμη και συνείδηση και να εξοντώσει την ελληνική φυλή.

Συνοπτικά βλέπουμε πως στην αρθρογραφία του «Σκαπανέα» αρχίζει πιο έντονα να επισημαίνεται πως ο εμφύλιος δεν έχει ιδεολογικά ή υλικά κίνητρα αλλά αποτελεί σχέδιο των Σοβιετικών να υποδουλώσουν την Ελλάδα, να διαγράψουν τον ελληνικό πολιτισμό.

61 Σκαπανεύς τεύχος 8/1948 σελ. 5

Το ένατο τεύχος του «Σκαπανέα» κυκλοφόρησε λίγες μέρες μετά τις επιχειρήσεις του κυβερνητικού στρατού στην περιοχή του Γράμμου. Το κεντρικό άρθρο έχει τίτλο «Το μήνυμα» και συνδέεται με την εξέλιξη των μαχών. Ως βασικό στοιχείο για τις επιτυχίες του κυβερνητικού στρατού θεωρείται η βοήθεια του Θεού και της Παναγίας.

Παρά την επιτυχία των κυβερνητικών δυνάμεων το κείμενο διαπνέεται από αυτοσυγκράτηση καθώς τονίζεται πως η Ελλάδα «νοσεί». Η ελληνική κοινωνία παρομοιάζεται με ένα ζωντανό οργανισμό που «κρατάει τον οργανισμό δηλητηριασμένο, ανίκανο ν' αντισταθεί παλληκαρίσια στην ηθική κρίση που δημιούργησαν τρομερά γεγονότα της εποχής μας».⁶² Αυτά τα τρομερά γεγονότα σημειώνεται πως είναι οι συγκρούσεις του Δεκέμβρη του 1944, ο συμμοριτισμός και το παιδομάζωμα. Παρουσιάζεται δηλαδή ο κομμουνισμός ως μια αρρώστια που έχει προσβάλλει μια μερίδα του ελληνικού πληθυσμού και πρέπει να καταπολεμηθεί. Τέλος, πέρα από την επικράτηση της αστικής τάξης στο πεδίο των πολεμικών επιχειρήσεων, ο αρθρογράφος προβλέπει πως η νίκη θα είναι πάνω απ' όλα ηθική και πνευματική.

Η έκδοση του ενδέκατου τεύχους συνέπεσε και αυτό με εθνική

⁶² Σκαπανεύς τεύχος 8/1948 σελ. 3

επέτειο, την 28η Οκτώβρη. Κάτι αντίστοιχο έγινε και στις 25 Μαρτίου του ίδιου έτους. Το κύριο άρθρο τιτλοφορείται: «Το αθάνατο κρασί». Όλο το κείμενο διαπνέεται από μια έξαρση αναγόρευσης των αγώνων της περιόδου σε συνέχεια μαχών όπως οι Θερμοπύλες και οι εκστρατείες του Μ. Αλεξάνδρου. Πάλι γίνεται προσπάθεια μέσω του ιδεαλισμού να εξηγηθούν τα γεγονότα την περίοδο της ιταλικής εισβολής και μετέπειτα. Όπως αναφέρεται μετά την ιταλική επίθεση του 1940 πρώτα έγινε επίκληση των ηθικών δυνάμεων του έθνους και ακολούθησε η υλική βοήθεια του κράτους. Δίνεται δηλαδή ιδιαίτερο βάρος στην ηθική και πνευματική ανωτερότητα που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο.

Όπως είναι ευνόητο μία από τις κύριες αποστολές του «Σκαπανέα» ήταν η προβολή του «εθνοσωτήριου» όπως το αποκαλούσαν έργου, το πως δηλαδή επιδρούσε στους Μακρονησιώτες η κάθε μορφής βία που ασκούνταν. Σε αυτό τον άξονα αναδημοσιεύεται στο ένατο τεύχος επιστολή του σκαπανέα Λ. Κόκκα που δημοσιεύθηκε πρώτη φορά στην εφημερίδα «φωνή της Θεσπρωτίας». Ο στόχος της δημοσίευσης είναι προφανής και δεν στοχεύει μόνο στον ανανήψαντα. Το επίκεντρο είναι η πίεση που μπορούσε να ασκηθεί σε άλλους σκαπανείς βλέποντας ότι αρκετοί λυγίζουν μπροστά στις δυσκολίες. Και όπως είναι λογικό τα παραδείγματα όσων επέλεξαν τη «συμμόρφωση» με τα ιδεώδη του έθνους

μπορούσαν προπαγανδιστικά να αξιοποιηθούν προς το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας.

Το κείμενο που δημοσιεύεται είναι ομιλία που έγινε σε δημόσια συγκέντρωση στην Ηγουμενίτσα ενώπιον του νομάρχη της περιοχής. Πέραν του γεγονότος ότι το στρατόπεδο Μακρονήσου περιγράφεται ως εθνικό πανεπιστήμιο και ιδιαίτερα το Γ Τάγμα που ο ίδιος υπηρέτησε γίνεται προσπάθεια να αντιστραφεί η πραγματικότητα. Τονίζεται χαρακτηριστικά στην ομιλία: « Όταν επήγαινα για τη Μακρόνησο έτρεμα διότι μας είχαν πει ότι εκεί είναι βασανιστήρια, ξύλο νηστείες, φυλακή, κόλαση, μας έλεγαν οι παλαιοί σύντροφοι ότι είναι η Μακρόνησος. Όταν όμως έφθασα στη Μακρόνησο έμεινα έκθαμβος, κατάλαβα ότι είμαι Έλληνας και είδα με τα μάτια μου τις ψευτιές όπου μας έλεγαν οι σύντροφοι». Το άρθρο καταλήγει: « Εις την Μακρόνησον βρήκα τη ζωή που είχα χάσει, δεν μπορώ να σας παραστήσω την αγάπη όπου έτρεφαν οι αξιωματικοί μας για μας, πάντοτε μας μιλούν με ευγένεια και με καλούς τρόπους, είχαμε κάθε βράδυ θέατρο και κινηματογράφο, φαγητό τρώγαμε όμοιο και καλύτερο από το συσσίτιο των στρατιωτών».

Το παραπάνω απόσπασμα είναι ενδεικτικό της ιδεολογικής χειραγώγησης που γινόταν ώστε να δημιουργηθεί ένα καλό «προφίλ» της Μακρονήσου. Παρουσιάζεται μια εικόνα όπου στην ελληνική κοινωνία δεν επικρατεί εμφύλια σύγκρουση, η

αναμόρφωση εκ μέρους του κρατικού μηχανισμού δεν γίνεται με τη βία αλλά με την πειθώ. Πόσο μάλλον που οι συνθήκες διαβίωσης, όπως παρουσιάζονται στο κείμενο, δεν είχαν τίποτα να ζηλέψουν με όσους ζούσαν ελεύθεροι.

Το 1949 είναι το έτος λήξης του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα. Εισερχόμαστε δηλαδή σιγά -σιγά στην περίοδο όπου σταματούν οι πολεμικές επιχειρήσεις, μια περίοδο όπου οι δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού αρχίζουν να χάνουν μια σειρά οχυρά.

Στο τεύχος 14 που δημοσιεύθηκε τον Φεβρουάριο του 1949 γίνεται αναφορά στην αρχαία ελληνική μυθολογία σε μια προσπάθεια να συνδεθεί η σύγχρονη ελληνική Ιστορία με τη μυθολογική σκέψη των αρχαίων Ελλήνων. Στο άρθρο του Τ. Πανταζή με τίτλο «ο κλασικός κόσμος κι εμείς» γίνεται προσπάθεια να παρουσιαστεί η επαφή των Μακρονησιωτών με την κλασική φιλολογία. Τονίζεται εξ αρχής πως η πλειοψηφία των σκαπανέων δεν είχε πρότερη επαφή με την κλασική φιλολογία γιατί οι κομμουνιστικές ιδέες δεν μπορούσαν να αναδείξουν το μεγαλείο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Στο κείμενο επισημαίνεται ότι οι κρατούμενοι στη Μακρόνησο ήρθαν για πρώτη φορά σε επαφή με τα ομηρικά έργα, με τη

σκέψη αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων όπως ο Σωκράτης και ο Πλάτων. Ο Πανταζής στο άρθρο του κάνει λόγο για μεγάλη απήχηση αυτής της δουλειάς της διοίκησης του στρατοπέδου όπου πολλοί σκαπανείς έδειχναν μεγάλο ενδιαφέρον.

Το δέκατο πέμπτο τεύχος του «Σκαπανέα» εκδόθηκε τον Μάρτιο του 1949. Λίγες μέρες πριν είχε ολοκληρωθεί η μάχη της Φλώρινας όπου οι δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού προσπάθησαν να καταλάβουν την πόλη. Η επίθεση υπήρξε σφοδρότατη αλλά απέτυχε. Οι αντάρτες πέτυχαν αιφνιδιασμό. Με την άφιξη ενισχύσεων του στρατού και συγκεκριμένα της 77ης Ταξιαρχίας πλευροκοπήθηκαν και με τη μαζική επέμβαση της αεροπορίας υπέστησαν μεγάλη φθορά. Τη νύχτα της 13ης Φεβρουαρίου αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το στόχο τους, αλλά την επόμενη κατά την υποχώρηση έπαθαν σοβαρές ζημιές από τις ακατάπαυστες αεροπορικές επιθέσεις. Κατά το ΓΕΣ, είχαν συνολικές απώλειες 700 νεκρούς και 400 αιχμαλώτους. Επρόκειτο για μια πραγματική ήττα, που αναπτέρωσε το ηθικό των εθnikοφρόνων και του στρατού. Κι αυτή υπήρξε η τελευταία μεγάλη επίθεση των ανταρτών εναντίον πόλεων.

Το κεντρικό άρθρο του τεύχους έχει τίτλο «Καμπή». Υποδηλώνει πως στην πράξη η έκβαση του εμφύλιου πολέμου παίρνει μια συγκεκριμένη καμπή, κλίνει προς τη πλευρά του αστικού στρατού. Πριν τη μάχη της Φλώρινας ο αστικός

στρατός είχε δεχτεί καίρια χτυπήματα από το στρατό των ανταρτών σε Καρδίτσα, Νάουσα, Καρπενήσι και η έκβαση της μάχης της Φλώρινας ήταν καθοριστική για την εξέλιξη του πολέμου. Γι αυτό και στο κείμενο η νίκη του αστικού στρατού αποτυπώνεται με τον εξής τρόπο: «Στην Φλώρινα νικήθηκε από την Ελλάδα ο ΑΠΡΟΚΑΛΥΠΤΟΣ ΣΛΑΒΙΣΜΟΣ και η ΙΤΑΜΗ ΠΡΟΔΟΣΙΑ».⁶³ Και το άρθρο συνεχίζει πως ο Νίκος Ζαχαριάδης ταπεινώθηκε ως αρχηγός των ανταρτών με την αποτυχία του σχεδίου τού για κατάληψη της Φλώρινας. Το άρθρο καταλήγει σημειολογικά πως ο χειμώνας του έθνους, εννοώντας το Δημοκρατικό Στρατό, θα περάσει και σύντομα θα έρθει κυριολεκτικά και μεταφορικά ο χειμώνας στην Ελλάδα.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται κι ένα σχόλιο στις σελίδες πέντε και έξι όπου γίνεται προσπάθεια να αξιοποιηθούν οι αντιθέσεις στο εσωτερικό του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Δημοσιεύονται δηλώσεις των σοσιαλιστών της Γαλλίας όπου κατηγορούνται οι κομμουνιστές ως απάνθρωποι και φιλοπόλεμοι. Και συνεχίζει κατηγορώντας τη Σοβιετική Ένωση πως δεν υπάρχει σοσιαλισμός επειδή ο παραγόμενος πλούτος δεν καταλήγει στα χέρια αυτών που τον παράγουν, δηλαδή των εργατών.

Σε αυτό το τεύχος υπάρχει και ειδική αρθρογραφία για το Κέντρο Εκπαίδευσης Νεοσυλλέκτων Μακρονήσου. Ενδεικτικό

⁶³ Σκαπανεύς τεύχος 15/1949 σελ. 3

του κλίματος ενθουσιασμού που θέλει να δημιουργήσει η διοίκηση είναι το παρακάτω απόσπασμα: «Με το πρώτο σάλπισμα βρίσκονται στο πόδι. Δεν χάνουν ούτε λεπτό. Ξέρουν τον προορισμό τους και βιάζονται να τελειώσουν την προπαίδευση για να πάνε εκεί που τους καλεί το υπέρτατο καθήκον». ⁶⁴

Πέρα από το κλίμα ενθουσιασμού, την περιγραφή της ζωής και την εκπαίδευση για το χειρισμό όπλων το άρθρο τονίζει κι άλλη μια πλευρά. Το κομμάτι της εκπαίδευσης το οποίο επικεντρώνεται στο λόγο που γίνεται ο εμφύλιος και τη συμμετοχή του κυβερνητικού στρατού σε αυτόν. Συγκεκριμένα σημειώνεται στο άρθρο: «Η ώρα της θεωρίας είναι σωστό σχολείο. Κοντά στα καθήκοντα του σκοπού, το μάθημα της ιστορίας μας. Καθένας που φεύγει από το ΚΕΝ Μακρονήσου ξέρει όχι μόνο πως πρέπει να πολεμάει καλά· αλλά και γιατί πολεμάει. Ξέρει ότι δεν αγωνίζεται μόνον για το εαυτό του και την Ελλάδα. Αλλά για ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο. Ξέρει πως ο σημερινός πόλεμος είναι γι' αυτή την ίδια την ύπαρξη της φυλής μας». ⁶⁵

Το τελευταίο άρθρο αυτού του τεύχους που θα καταπιαστεί η εργασία έχει τίτλο « Γιατί δεν πρέπει να νικήσετε» και το είχε γράψει ο Α. Καραντώνης. Ο αρθρογράφος ξεκινά κάνοντας αναφορά στη ρήξη ανάμεσα στο Μάρκο Βαφειάδη και την

⁶⁴ Σκαπανεύς τεύχος 15/1949 σελ. 11

⁶⁵ Ο.Π.

Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ. Όπως σημειώνεται στην εισαγωγή του άρθρου σκοπός του είναι κατανοηθεί το σχέδιο των κομμουνιστών να υποδουλώσουν τη Μακεδονία χρησιμοποιώντας φρασεολογία προσιτή προς τα λαϊκά στρώματα. Αποτελεί ένα καλά δουλεμένο ιδεολογικό ντοκουμέντο που αποτυπώνει σε μεγάλο βαθμό την πόλωση που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στην Ελλάδα.

« Οι αρχηγοί σας ξέρανε πως στην Ελλάδα υπήρχε απόλυτη πολιτική ελευθερία. Κι ακριβώς, ΑΥΤΗΝ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΦΟΒΗΘΗΚΑΝΕ». Γιατί δεν υπάρχει μεγαλύτερος εχθρός του κομμουνισμού από την ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, από την ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ, ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ». Με το παραπάνω απόσπασμα τονίζεται η πεποίθηση πως η Ελλάδα την περίοδο του εμφυλίου ήταν μια δημοκρατική, με πλήρεις ελευθερίες για το λαό χώρα.

Συνεχίζοντας διαβάζουμε: «Το συμπέρασμα είναι ολοφάνερο. Μόνοι τους ομολογούν ότι το ΚΚΕ αποτελούσε ΜΕΟΨΗΦΙΑ μέσα στο σύνολο του ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ. Και σαν μειοψηφία, θα πάθαινε συντριπτική ήττα στις εκλογές. Θα πάθαινε ήττα όχι γιατί οι εκλογές ήταν ανελεύθερες και πλασματικές όπως συκοφαντικά διαδίδουν οι αρχηγοί σας, αλλά γιατί, απλούστατα το ΚΚΕ ήταν μειοψηφία. Και σαν μειοψηφία έβλεπε ότι ήταν αδύνατο να επιβάλει δημοκρατικά τη θέλησή του στο λαό». Το απόσπασμα αυτό αναφέρεται στις εκλογές

του Μαρτίου του 1946 όπου το ΚΚΕ απείχε και δεινεργήθηκαν για την ανάδειξη κυβέρνησης. Ο αρθρογράφος επικεντρώνει σε αυτό το σημείο πως το ΚΚΕ είχε επίγνωση του ότι δεν μπορούσε να κινητοποιήσει μαζικά κοινωνικές δυνάμεις προς όφελος του κι αυτός είναι ο λόγος που επέλεξε την ίδια σχεδόν περίοδο την έναρξη της ένοπλη πάλης.

Ο Καραντώνης συνεχίζει στο άρθρο τονίζοντας πως: «Δεν είχε άλλωστε δικαίωμα να διαλέξει. Το ΚΡΕΜΛΙΝΟ του υπαγόρευε την ελευθερία της εκλογής. Γιατί η εκλογική ήττα του ΚΚΕ και μάλιστα στα 1946, θα ήταν ένα δυνατό χτύπημα στο πρόσωπο του διεθνούς κομμουνισμού, ένα ισχυρό ανασταλτικό φρένο στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα». Γίνεται καθαρό λοιπόν πως η οργάνωση της προπαγάνδας στο στρατόπεδο μελετούσε και εξηγούσε τις εξελίξεις θέλοντας να καταδείξει πως πίσω από τη στάση του ΚΚΕ βρίσκεται η προσπάθεια της σοβιετικής Ρωσίας να επιβάλει την πολιτική της και τα συμφέροντα της στην Ελλάδα. Το ΚΚΕ ασκούσε πολιτική που δεν υπηρετούσε τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και των λαϊκών στρωμάτων αλλά τις επιδιώξεις των σοβιετικών. Γι αυτό το λόγο χρησιμοποιούνται κεφαλαία γράμματα για να τονιστεί ότι το Κρεμλίνο αποτελεί ουσιαστικό καθοδηγητή των εγχώριων κομμουνιστών.

Τέλος στο άρθρο γίνεται πάλι αναφορά στη ένοπλη σύγκρουση ως μέσο του Δημοκρατικού Στρατού να επιβάλει τη δική του

εξουσία στις περιοχές που ελέγχει. Το παραπάνω φαίνεται εύγλωττα στο εξής απόσπασμα: « Γιατί ο κομμουνιστής πιστεύει και επιδιώκει με κάθε μέσο την ΕΝΟΠΛΗ ΠΑΛΗ για την επιβολή των ιδεών του στην πλειοψηφία, ενώ ο δημοκράτης εμπιστεύεται τις ιδέες του στην ειρηνική εξέλιξη και στη νόμιμη πολιτική δράση μέσα στους κόλπους του έθνους».

Συνοπτικά το συγκεκριμένο άρθρο επικεντρώνει σε βασικά στοιχεία της δράσης του ΔΣΕ ώστε να δείξει ότι αποτελεί ένα ξενοκίνητο κίνημα που δεν έχει ρίζες στον ελληνικό λαό και παλεύει για αλλότρια συμφέροντα. Γίνεται σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στη δημοκρατία και τον κομμουνισμό. Οι επιδιώξεις των κομμουνιστών ταυτίζονται με την ένοπλη βία γενικά χωρίς ταξικό περιεχόμενο, ενώ η δημοκρατία ορίζεται γενικά. Στις δημοκρατικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις συμπεριλαμβάνεται ένα ευρύ φάσμα του πληθυσμού το οποίο ενώνουν δυο βασικοί παράγοντες. Ο πρώτος είναι η πάλη ενάντια στο ΚΚΕ και τις οργανώσεις που ελέγχει. Και ο δεύτερος παράγοντας είναι η πίστη και η προσήλωση πως οι πολιτικές αλλαγές επέρχονται στις κοινωνίες μέσα από εκλογικές διαδικασίες χωρίς την χρήση επαναστατικής βίας που μπορεί να ανατρέψει τον κυρίαρχο κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό.

Το επόμενο τεύχος που κυκλοφόρησε ήταν το δέκατο έκτο του Απρίλιο του 1949. Όπως έγινε ένα χρόνο νωρίτερα, το 1948, έτσι και σε αυτό τεύχος υπάρχει αρθρογραφία που είναι αφιερωμένη στην ελληνική επανάσταση του 1821.

Ενταγμένο σε αυτό το πλαίσιο η αρθρογραφία περιέχει αποσπάσματα από κείμενα Αμερικανών πολιτικών που εξυμνούσαν τον ηρωισμό των Ελλήνων επαναστατημένων. Η αναφορά αυτή δε γίνεται τυχαία αφού αποσκοπεί στο να αναδείξει το ρόλο των Αμερικανών φιλελλήνων και συνειρμικά να οδηγήσει στο ρόλο των Αμερικανών στον ελληνικό εμφύλιο. Δεν έχει περάσει άλλωστε πολύς καιρός από τότε που είχε εξαγγελθεί το Δόγμα Τρούμαν, το σχέδιο Μάρσαλ μέσω του οποίου η αστική τάξη της Ελλάδας δεχόταν την οικονομική και στρατιωτική βοήθεια για να αντιμετωπίσει τη δράση των ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας.

Ο τίτλος του βασικού άρθρου αυτό το μήνα είναι « το μαντήλι». Η ελληνική επανάσταση παρομοιάζεται με το θρησκευτικό γεγονός της ανάστασης του Χριστού. Το ελληνικό έθνος ταυτίζεται με το Χριστό και λέγεται πως για τετρακόσια χρόνια ήταν σκλαβωμένο και ήρθε η επανάσταση των Ελλήνων για να το αναστήσει.

Στο άρθρο γίνεται μια μεταφυσική προσέγγιση για τα αίτια της ελληνικής επανάστασης με στόχο να συνδεθεί με τον

εμφύλιο του 1946-49. Δεν αναζητούνται δηλαδή τα αίτια στην υλική βάση της παραγωγής όπως η ανάπτυξη των εμπορών, εφοπλιστών της εποχής, το ταυτόχρονο ξέσπασμα εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων πριν και μετά το 1821. Η προσπάθεια δηλαδή της αστικής τάξης να αποκτήσει την πολιτική εξουσία και να συγκροτήσει το έθνος - κράτος. Αντίθετα ως βασικός παράγοντας για την ελληνική επανάσταση είναι το πνεύμα της ελευθερίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται: « Εδώ είναι όλο το βάθος της αντιστροφής των όρων, που παρατηρείται, ΟΤΑΝ ΚΑΤΕΒΑΙΝΕΙ ΣΤΗ ΓΗ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ και ενεργεί τόσο εντατικά. Μπροστά στο αγαθό της ελευθερίας γκρεμίζουν τα σύνορα του θανάτου και οι Έλληνες αγκαλιασμένοι διαβαίνουν το ασφοδέλινο κατώφλι της θυσίας, σαν να πηγαίνουν σε πανηγύρι».

Το άρθρο συνεχίζει με παραλληλισμούς για τις Σουλιώτισσες, τους ακρίτες του Βυζαντίου αλλά ο κύριος σκοπός είναι να καταδείξει πως οι Έλληνες έχουν ιστορική συνέχεια και η μάχη του κυβερνητικού στρατού είναι μάχη για να μην υποδουλωθεί η Ελλάδα και να επικρατήσει το πνεύμα της ελευθερίας.

Συνεχίζοντας την εστιασμένη προπαγάνδα στην περίοδο του 1821 υπάρχουν δυο ακόμη άρθρα που τιτλοφορούνται «25η Μαρτίου» και «Η συμβολή της εκκλησίας εις τον ιερό αγώνα του έθνους».

Στο πρώτο άρθρο ως καθοριστικός παράγοντας της επανάστασης εντοπίζεται η ενότητα όλων των κοινωνικών τάξεων που υπήρχαν πίσω από την ανάγκη για απελευθέρωση του ελληνισμού. Αν και στο προηγούμενο άρθρο οι όροι της απελευθέρωσης αναζητούνται μέσα από τον ιδεαλισμό σε ένα ανώτερο πνεύμα, το πνεύμα της ελευθερίας, τώρα γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στις κοινωνικές δυνάμεις που συμμετείχαν με τη πρωτοπόρα στάση τους στο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα. Το παρακάτω απόσπασμα είναι ενδεικτικό για να τεκμηριωθούν όσα αναφέρθηκαν: «Οι κατακτητές, φυλή αποκλειστικά φεουδαρχική και πολεμόχαρη, άφησαν στα χέρια των Ελλήνων όλες τις άλλες εκδηλώσεις της ζωής: Το εμπόριο, τη ναυτιλία, τις επιστήμες, τα γράμματα ως και τη διπλωματία. Η ελληνική εκκλησία από το άλλο μέρος μόλις εξασφάλισε την ύπαρξη της πήρε αμέσως τη μορφή μιας οργανώσεως ανάλογης με το πνεύμα των Ελληνικών Πολιτειών». Διατυπώνεται λοιπόν καθαρά ότι η παλιά εξουσία του σουλτάνου δεμένη με το φεουδαρχικό σύστημα ήρθε αντιμέτωπη με κοινωνικές δυνάμεις που είχαν αντικειμενικό συμφέρον από την ανατροπή αυτής της εξουσίας. Οι έμποροι, οι εφοπλιστές της εποχής είναι αυτοί που μπήκαν μπροστά για την

οργάνωση της επανάστασης και ως αντανάκλαση αυτής της δράσης κυριάρχησε το αίσθημα της επανάστασης και της

ελευθερίας.

Το επόμενο τεύχος κυκλοφορεί τον Μάιο του 1949 και ο τίτλος του βασικού άρθρου είναι «Νέοι ορίζοντες». Σε αυτό γίνεται τονίζεται η αύξηση της διεθνούς επίδρασης των κομμουνιστικών ιδεών την επαύριο του τέλους του β' παγκοσμίου πολέμου. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος αναδεικνύεται η ανάγκη για μεθοδική αποτίναξη του Κομμουνιστικού Κόμματος από την κοινωνία το οποίο βρήκε την ευκαιρία να εισχωρήσει στην ελληνική κοινωνία εξαιτίας της τριπλής κατοχής.

Μπροστά στην παραπάνω κατάσταση ο αστικός στρατός έλαβε τα μέτρα του ώστε να περιορίσει την επίδραση του κομμουνισμού. Όπως τονίζεται στο άρθρο: « Το άγονο νησί της Μακρονήσου εξελέγη ως το πεδίο ενός πρωτότυπου πειραματισμού, ο οποίος έμελε να ανακόψει τον καλπασμό μίας μερίδας του ελληνικού λαού προς τα ατέρμονα έλξη της προδοσίας και να ανανεώσει τη ζωτικότητα του ελληνικού στοιχείου.

Και η απάντηση δεν εβράδυνε.

Βαρύ ράπισμα εδέχετο ο κομμουνισμός ως τίμημα των συκοφαντών του. Ράπισμα και από εδώ και από τα πεδία των μαχών και από τη διεθνή κοινή γνώμη. Μαθήματα πίστεως και

αισιοδοξίας ελάμβαναν οι ολιγόπιστοι».

Με αυτό λοιπόν τον τρόπο περιγράφεται η κατάσταση που επικρατεί στην ελληνική κοινωνία. Η ήττα δηλαδή του Κομμουνιστικού Κόμματος όχι μόνο σε στρατιωτικό επίπεδο αλλά κύρια στο επίπεδο της ιδεολογικής και πολιτικής αντιπαράθεσης. Εκεί θέλει να εστιάσει η διοίκηση του Γ' Τάγματος που εκδίδει το «Σκαπανέα».

Το έκτο τεύχος που εκδόθηκε το καλοκαίρι του 1949 έχει γραφτεί σε μια περίοδο όπου η στρατιωτική ήττα των δυνάμεων των ανταρτών είναι προ των πυλών. Στην ύλη του περιοδικού παρουσιάζεται μια μεταστροφή ως προς τη θεματολογία, γίνεται προσπάθεια να αναδειχθούν ζητήματα πολιτικής και φιλοσοφικής διαπάλης με τον κομμουνισμό.

Ένα από τα βασικά άρθρα αυτού του τεύχους έχει τίτλο «Ψυχώσεις». Όπως δείχνει και ο τίτλος το άρθρο προσπαθεί να κάνει ανάλυση του κομμουνισμού μέσα από μια ψυχολογική - ψυχιατρική προσέγγιση. Οι κομμουνιστές χαρακτηρίζονται από τον Τ. Πανταζή που υπογράφει το άρθρο ως γεννημένοι εγκληματίες που έχουν ξεπέσει ηθικά. Ο μαρξισμός που αποτελεί τη θεωρία των κομμουνιστών αντιμετωπίζεται ως μηχανισμός προσηλυτισμού ο οποίος επιδιώκει να «θεωρητικοποιήσει» την επαναστατική βία ως κάτι θετικό για

την κοινωνία.

Ένα ακόμη άρθρο το οποίο έχει μεγάλο ενδιαφέρον έχει τίτλο «Η κομμουνιστική θεωρία στην πράξη». Ξεκινά με την τοποθέτηση ότι ο κομμουνισμός υπόσχεται αλλά δεν μπορεί να επιφέρει την κοινωνική ισότητα. Και αυτή η δικαιοσύνη δεν μπορεί να επιτευχθεί επειδή μετά την επανάσταση του 1917 «οι προνομιούχοι του κόμματος αποτέλεσαν τη νέα αριστοκρατία, πλέον δυναμική και πλέον στυγνή από εκείνη της τσαρικής».⁶⁶ Δεν υπάρχει δηλαδή ουσιαστική κοινωνική αλλαγή επειδή μια νέα άρχουσα τάξη δημιουργήθηκε σύμφωνα με τον αρθρογράφο.

Στη συνέχεια η σοβιετική εξουσία κατηγορείται ως μια αυταρχική εξουσία η οποία επικαλείται τη δημοκρατία αλλά στη Δύση, δηλαδή τις καπιταλιστικές χώρες, ο λαός μπορεί να εκλέξει δημοκρατικά τους κυβερνώντες. Ως προς το ότι δεν υπάρχει δημοκρατικό πολίτευμα αξιοποιούνται παραδείγματα απαγόρευσης διενέργειας ταξιδιών εκτός Ρωσίας. Όπως αποτυπώνεται στο κείμενο: «Ούτε οι υπήκοοι του μπορούν να ταξιδεύσουν εις το εξωτερικόν αλλ' ούτε και ξένοι που είναι οπαδοί των μπορούν να εισέλθουν εις τον "παράδεισον"».

Όλο λοιπόν το πνεύμα του κειμένου διαπνέεται από τον αντικομμουνισμό. Ο αρθρογράφος στοχεύει στη δημιουργία ενός δίπολου ανάμεσα στις δυνάμεις της δημοκρατίας και τις

⁶⁶ Σκαπανεύς τεύχος Ιουνίου 1949 σελ. 14

δυνάμεις της απολυταρχίας.

Ένα ακόμη άρθρο του τεύχους Ιουνίου του 1949 ασχολείται με ζητήματα θεωρητικής πάλης απέναντι στον κομμουνισμό. Το άρθρο με τίτλο «Η κομμουνιστική ουτοπία» αξιοποιεί τη διαπάλη στο εσωτερικό του κομμουνιστικού κινήματος για να αναδείξει την κατωτερότητα του κομμουνισμού.

Ο αρθρογράφος ξεκινά με αναφορά στον Έντουαρντ Μπερστάϊν ο οποίος σε σειρά άρθρων τού αποδομούσε την επαλήθευση της θεωρίας του ιστορικού υλισμού στο επίπεδο της κοινωνίας, της κοσμοθεωρίας δηλαδή που καθοδηγεί τη σκέψη των κομμουνιστών. Σε αυτό το πλαίσιο αναδεικνύει ο αρθρογράφος τη θέση του Μπερστάϊν ότι για να πραγματοποιηθεί κοινωνική αλλαγή δεν είναι αναγκαία η δημιουργία επανάστασης.

Στη συνέχεια το κείμενο εξειδικεύει στην ελληνική κοινωνία και πως θεωρεί ο μαρξισμός ότι πρέπει να μεταβληθεί. Η ανάλυση ξεκινά και επικεντρώνεται στους αγρότες και τα μικροαστικά στρώματα πχ μικροί εμποροβιοτέχνες. Αυτό δε γίνεται τυχαία γιατί καταλήγει στο συμπέρασμα πως τα παραπάνω κοινωνικά στρώματα είναι που σίγουρα θα χάσουν από μια ενδεχόμενη επικράτηση του κομμουνισμού. Γίνεται λοιπόν επίκληση στα συντηρητικά χαρακτηριστικά αυτών των στρωμάτων που είναι δεμένα με την μικρή ιδιοκτησία ώστε να συμπαραταχθούν με τον κυβερνητικό στρατό στις μάχες του

ενάντια στο Δημοκρατικό Στρατό. Σκόπιμα από το κείμενο αποσιωπάται ότι αυτοί που θα έχαναν σε ενδεχόμενη νίκη των κομμουνιστών θα ήταν η αστική τάξη της εποχής και οι σύμμαχες κοινωνικές δυνάμεις της.

Το κείμενο καταλήγει πάλι σε φιλοσοφικά ζητήματα που έχουμε ξανασυναντήσει, ζητήματα σύνδεσης δηλαδή της ελληνικής ιστορίας στο πέρασμα των χρόνων όπου το ενοποιητικό στοιχείο είναι το ιδανικό της ελευθερίας. Με αυτό τον τρόπο αποτυπώνεται στο κείμενο: « Μα και από άλλη πλευρά εξεταζόμενος ο μαρξισμός έρχεται σε ριζική αντίθεση με τις εθνικές παραδόσεις του ελληνικού λαού. Ξεκινώντας από την υλιστική αντίληψη της ιστορίας, αποκρούει την ιδεαλιστική. Η ελληνική ιστορία όμως κυριαρχείται από μια βασική ιδέα· την ιδέα της ελευθερίας».

Γίνεται καθαρό λοιπόν πως η όλη προπαγάνδα εκ μέρους της διοίκησης του Γ' Τάγματος δεν έχει απλά σκοπό τη νίκη σε στρατιωτικό επίπεδο. Αξιοποιείται η διαπάλη των κοινωνικών δυνάμεων που συγκρούονται, της αστικής και της εργατικής τάξης, σε επίπεδο φιλοσοφίας και ιδεολογίας.

Σε συνέχεια του περιεχομένου του προηγούμενου τεύχους και το τεύχος που δημοσιεύθηκε τον Ιούλιο του 1949 κινείται στη λογική της πολεμικής απέναντι στις κομμουνιστικές ιδέες με

επίκεντρο την ιδεολογική πάλη, την αποδόμηση της κοσμοθεωρίας του διαλεκτικού υλισμού.

Το άρθρο με τίτλο « Η σοβιετική δικαιοσύνη» καταπιάνεται με ζητήματα δικαιοσύνης, ελευθερίας στη χώρα των σοβιέτ. Τονίζεται πως το νομοθετικό πλαίσιο θέτει στο στόχαστρο τις πολιτικές διαφωνίες που τυχόν υπάρχουν στη σοβιετική Ρωσία και τίθενται σε δεύτερη μοίρα ποινικά αδικήματα όπως η κλοπή. Δίνεται ένα παράδειγμα όπου η κλοπή ιδιοκτησίας ενός συμπολίτη μπορεί να αντιμετωπιστεί με πιο ήπια νομοθετικά μέτρα σε σχέση με κάποιον που μπορεί δημόσια να εκφραστεί ενάντια στην κυβερνητική εξουσία.

Στη συνέχεια καταγγέλλεται πως στη σοβιετική εξουσία είναι γεγονός ο χρηματισμός των δημοσίων υπαλλήλων. Τέλος το σοβιετικό Σύνταγμα χαρακτηρίζεται ως αντιδημοκρατικό επειδή δεν περιέχει πρόβλεψη για δράση ιδιωτών στην οικονομία. Συμπεραίνεται πως εφόσον δεν υπάρχει ιδιωτική πρωτοβουλία τότε δεν μπορεί να υπάρξει ελευθερία και κατ' επέκταση ανάπτυξη στην οικονομία της χώρας.

Στο τεύχος Αυγούστου του 1949 η αρθρογραφία επικεντρώνεται σε ζητήματα οικονομίας και πως ο καπιταλισμός μπορεί να ικανοποιήσει καλύτερα τις ανάγκες της κοινωνίας. Το κεντρικό άρθρο τιτλοφορείται «Ο σημερινός αγών» και αναφέρεται στις επιχειρήσεις του κυβερνητικού

στρατού στο πλαίσιο του εμφυλίου πολέμου. Ο συντάκτης του κειμένου τονίζει πως οι σημερινές μάχες είναι συνέχεια μιας ολόκληρης δεκαετίας, υποστηρίζει δηλαδή πως ο πόλεμος που ξεκίνησε το 1940 δεν έχει λήξει ακόμη. Για ακόμη μια φορά προτάσσεται το ιδανικό της ελευθερίας και συγχέεται η ιταλική εισβολή του 1940 και η κατοπινή τριπλή κατοχή με την εμφύλια σύγκρουση που αποτελεί αποκρυστάλλωμα της όξυνσης των αντιθέσεων στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας.

Σε ένα ακόμη άρθρο αυτού του τεύχους που το έγραψε ο Α. Σάλας γίνεται σύγκριση ανάμεσα στα δυο οικονομικά συστήματα της εποχής, τον καπιταλισμό και το σοσιαλισμό. Τίτλος του άρθρου είναι « Οργάνωσις της παραγωγής».

Όπως υποδηλώνει ο τίτλος το κείμενο επικεντρώνει στις οικονομικές σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους, την υλική παραγωγή. Ως βασικό στοιχείο του κομμουνιστικού τρόπου παραγωγής εντοπίζεται η κοινοκτημοσύνη στα μέσα παραγωγής. Όπως σημειώνεται: « Με την κοινοκτημοσύνη δημιουργείται μια ενιαία οικονομική μονάδα, όλοι δε οι άλλοι κλάδοι παραγωγής αποτελούν τμήματά της. Η Κεντρική Επιτροπή κατευθύνσεως της παραγωγής καταστρώνει πενταετή σχέδια για το τι και πόσο θα παραχθεί και δίνει εντολές στις κρατικές εκμεταλλεύσεις για την πραγμάτωση του πλάνου αυτού».⁶⁷ Βλέπουμε λοιπόν πως στοχοποιείται η κεντρική

⁶⁷ Σκαπανεύς τεύχος Αυγούστου 1949 σελ. 14

οργάνωση της οικονομίας και καταλήγει στο συμπέρασμα πως οι εργάτες δεν έχουν συμμετοχή στη διοίκηση της παραγωγής. Και ο λόγος που οι εργάτες δεν μπορούν να συμμετέχουν ουσιαστικά στην εξουσία είναι ο εξής: « Η διεύθυνση της παραγωγής δεν είναι καθόλου δημοκρατική, εκείνο που διευθύνει είναι το Κόμμα, το μοναδικό, το αλάνθαστο και υπερούσιο». ⁶⁸

Ως αντίδοτο σε αυτού του είδους την οικονομία ο αρθρογράφος προκρίνει μια καπιταλιστική οργάνωση της οικονομίας. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις επιχειρήσεις είναι αυτός που παραμερίζει την οικονομική νωθρότητα και οδηγεί στην ευημερία της κοινωνίας. Η ελεύθερη οικονομία μέσω του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης τονίζεται πως είναι ο τρόπος ώστε η οικονομία να λειτουργεί προς όφελος ολόκληρης της κοινωνίας και όχι κάποιων μικρών αριθμητικά ομάδων της κοινωνίας.

Σε κείμενο το οποίο δημοσιεύεται στο ίδιο τεύχος και έχει τίτλο « ΚΚΕ και εργάτες» γίνεται ανάλυση των πολιτικών επιδιώξεων του ΚΚΕ. Το άρθρο απευθύνεται στην εργατική τάξη και θέτει στο επίκεντρο το επιχείρημα πως το ΚΚΕ δεν είναι από τη φύση του κόμμα που υπερασπίζεται τα συμφέροντα των εργατών. Σύμφωνα με το συντάκτη του κειμένου «το ΚΚΕ είναι κόμμα εξαρτώμενο απευθείας και

68 ο.π.

ολοκληρωτικά από το υπουργείο Εξωτερικών της Ρωσίας και δεν μπορεί να εξυπηρετεί τα συμφέροντα των εργατών αλλά των εντολοδόχων τού».

Τα επόμενα τεύχη του «Σκαπανέα» εκδίδονται τον Σεπτέμβριο του 1949 και έπειτα, περίοδο όπου οι τελευταίες δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού έχουν υποχωρήσει και παίρνουν το δρόμο προς τις χώρες της σοβιετικής εξουσίας. Η διαφαινόμενη, από την άνοιξη του 1949, ήττα έχει πλέον επέλθει. Ο αγώνας του ΔΣΕ έληξε χωρίς να έχει επέλθει η νίκη για τις δυνάμεις του, η ταξική πάλη στην ελληνική κοινωνία βρίσκεται πλέον σε φάση υποχώρησης . Δεν υπάρχει η ένοπλη σύγκρουση ανάμεσα στα δυο αντιμαχόμενα στρατόπεδα αλλά οι δυνάμεις του κυβερνητικού στρατού έχουν επικρατήσει ολοκληρωτικά και η εξουσία της τάξης των καπιταλιστών μπαίνει στο στάδιο της ανασυγκρότησης.

Το κύριο άρθρο του τεύχους Σεπτεμβρίου έχει τον τίτλο «Μορφή και νόημα τους αγώνος». Το κείμενο ξεκινά με ειρωνικά σχόλια ενάντια στους κομμουνιστές ενώ για πρώτη φορά εμφανίζεται εξίσωση στο «Σκαπανέα» μεταξύ φασισμού και κομμουνισμού. Ο όρος «κόκκινος φασισμός»⁶⁹ δεν είχε

69 Σκαπανεύς τεύχος 5 Σεπτεμβρίου 1949 σελ. 3

χρησιμοποιηθεί ξανά και εισάγεται στη «γλώσσα» του περιοδικού με την οριστική νίκη των αστικών πολιτικών δυνάμεων. Σε αυτό το πλαίσιο οι δυνάμεις του ΚΚΕ και του ΔΣΕ χαρακτηρίζονται ως όργανα των Σλάβων που έχουν ως μόνο στόχο να καταστρέψουν τον ελληνικό πνευματικό πολιτισμό.

Ο όρος «κόκκινος φασισμός» ταυτίζεται με τη συλλογιστική που ανέπτυξε ο πρόεδρος των ΗΠΑ, Χ. Τρούμαν, το 1947. Στο διαχωρισμό του κόσμου σε χώρες ελευθερίας και τυραννίας, δημοκρατίας και ολοκληρωτισμού, που διέπνεε ολόκληρο το προεδρικό μήνυμα.⁷⁰ Οι ΗΠΑ εμφανίζονταν ως οι υπέρμαχοι των δημοκρατικών ελευθεριών που βρίσκονταν υπό αίρεση εξαιτίας της σοβιετικής εξουσίας.

Στο τεύχος Οκτωβρίου το 1949 επιλέγεται να γίνει ένας μικρός απολογισμός του «έργου» που άφησε στην ελληνική κοινωνία και τον πολιτισμό η Μακρόνησος. Το κεντρικό άρθρο της σελίδας 3 έχει τίτλο «Προς νέους αγώνες». Είναι ενδεικτικό των προθέσεων της διοίκησης να διαμορφώσει ένα κλίμα συνεχούς πάλης ακόμη και μετά τη λήξη του εμφυλίου

⁷⁰ Γ. Ν. Γιαννουλόπουλος Ο μεταπολεμικός κόσμος - Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία σελ.86 εκδ. Παπαζήση Αθήνα 1992 Σε αυτό το σημείο γίνεται αναφορά στο «δόγμα Τρούμαν» όπου κλιμακώθηκε η αντιπαράθεση ανάμεσα σε ΗΠΑ και ΕΣΣΔ.

πολέμου. Και αυτό γιατί οι κομμουνιστές είχαν υποστεί συντριπτική ήττα αλλά έμπαινε επί τάπητος η καπιταλιστική ανοικοδόμηση της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Για να διαμορφωθούν οι προϋποθέσεις μέσα από την κοινωνική συνοχή και ειρήνη να βελτιωθούν οι όροι για την καπιταλιστική ανάπτυξη και το σχεδιασμό μοντέλου ανάπτυξης.

Ενταγμένο μέσα στο παραπάνω κλίμα το παρακάτω απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό των προθέσεων της διοίκησης του στρατοπέδου: « Η Μακρόνησος είναι σήμερα γνωστή εις ολόκληρον τον κόσμον όχι πλέον ως σημείου γεωγραφικόν, ασήμαντον άλλωστε καθ' εαυτόν, αλλά ως σύστημα Εθνικής και Κοινωνικής Αναμορφώσεως, με αξιώσεις παγκοσμίου εφαρμογής». Και συνεχίζει ως εξής: « Κατόπιν της τοιάυτης επιτυχούς εξελίξεως του “Πειράματος Μακρονήσου”, η ελληνική κυβέρνησις απεφάσισεν εσχάτως την επέκτασιν και ενίσχυσιν του συντελουμένου αναμορφωτικού έργου δια την δημιουργίαν του “Όργανισμού Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου”».

Αυτή η αντίληψη δεν εξέφραζε μόνο τη διοίκηση των ταγμάτων αλλά συνολικά το υπό ανασυγκρότηση ελληνικό αστικό κράτος. Δεν χαρακτηρίζεται στο κείμενο τυχαία το στρατόπεδο Μακρονήσου ως κοινωνικό πανεπιστήμιο. Δεν είναι απλά μια ειρωνική αντίληψη του τι συνέβαινε αλλά

θεωρούνταν πως πράγματι αποτελούσε οργανισμό που συντελούσε στη διαμόρφωση συνειδήσεων.

Η προβολή του έργου της Μακρονήσου δεν αποτελούσε υπόθεση υπόθεση της κυβέρνησης ή «του κράτους της δεξιάς» μόνο, αλλά συνολικό κρατικό εγχείρημα στο οποίο συμμετέχει σύσσωμη η πολιτική ηγεσία, η πλειονότητα της διανόησης και η εκκλησία, στον «υπέρ πάντων αγώνα».

Οι διανοούμενοι, ειδικότερα, αποτελούν μια κρίσιμη ομάδα για την οργάνωση της προπαγάνδας καθώς περιβάλλουν με το κύρος τους το εγχείρημα και αναλαμβάνουν να το θεωρητικοποιήσουν και να το εκλαϊκεύσουν συγχρόνως.⁷¹

Στο τεύχος Νοέμβρη του 1949 συνεχίζεται η προσπάθεια ανάδειξης των επιτευγμάτων της Μακρονήσου. Τον ξεχωριστό ρόλο που διαδραμάτισε στην τελική έκβαση του εμφυλίου. Την επίδραση που είχε όχι μόνο σε όσους βίωσαν την εμπειρία της Μακρονήσου αλλά και τον αντίκτυπο συνολικά στην ελληνική κοινωνία της περιόδου.

Το κύριο άρθρο του περιοδικού έχει τίτλο «28η Οκτωβρίου» και όπως είναι αναμενόμενο για ακόμη μια φορά γίνεται σύνδεση του «ΟΧΙ» με τον εμφύλιο. Τονίζεται πως η Ελλάδα

⁷¹ Σ. Μπουρνάζος στο Ιστορικό τοπίο και Ιστορική μνήμη - Το παράδειγμα της Μακρονήσου σελ. 142 εκδ. Φιλίστωρ Αθήνα 2000

μέσα σε σχεδόν μια δεκαετία είπα τρεις φορές «ΟΧΙ» ενάντια σε όσους επιβουλεύονταν την εδαφική της ακεραιότητα. Το πρώτο εκφράστηκε την περίοδο της ιταλικής εισβολής, το δεύτερο την περίοδο του Δεκέμβρη του 1944 και το τρίτο ήταν αυτό που εκφράστηκε την περίοδο 1946-1949.

Σε επόμενο άρθρο που συναντάμε με τίτλο «Αιχμές και θέσεις» γίνεται πάλι αναφορά στην επέτειο της 28ης Οκτώβρη και την θέση που διατύπωσε ο Ν. Ζαχαριάδης με τα τρία γράμματα προς τον ελληνικό λαό. Με την ευκαιρία προβάλλονται τα αποτελέσματα της Μακρονήσου, το γεγονός πως κατάφερε να επαναφέρει στις αξίες του έθνους ανθρώπους που είχαν διαφορετικές ιδεολογικές πεποιθήσεις.

Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο αρθρογράφος Τ. Πανταζής: «Κανείς ή μάλλον λίγοι είναι οι Έλληνες - αν θα μπορούσαν να ονομάζονται έτσι - που πιστεύουν ενσυνείδητα στο σλαβισμό, στη δικτατορία της αλητείας, στο έγκλημα, στο διωγμό της θρησκείας και την ανηθικότητα. Πίστευαν οι περισσότεροι παραστρατημένοι νέοι μας ανέκαθεν και με αγνές προθέσεις στην Ελλάδα, στη δημοκρατία, στην κοινωνική δικαιοσύνη. Η Μακρόνησος δεν κατέπνιξε την πίστη τους αυτή για να τους οδηγήσει σε ένα κοινωνικό συντηρητισμό, πράγμα άλλωστε δύσκολο αν όχι αδύνατο. Απλά τους διέλυσε μια ομίχλη».⁷²

⁷² Σκαπανεύς τεύχος Νοεμβρίου 1949 σελ. 6

Με τη χρήση της λέξης ομίχλη εννοούνται οι ιδέες του κομμουνισμού και η επίδραση της αναμόρφωσης στη Μακρόνησο ουσιαστικά είναι που διέλυσε αυτή την ομίχλη. Διέλυσε το θολό τοπίο ως προς τις επιδιώξεις του ΚΚΕ αφού στο άρθρο γίνεται λόγος για ανθρώπους που τάχθηκαν στους σκοπούς του κομμουνιστικού κινήματος χωρίς όμως να έχουν πλήρη γνώση του τι πρέσβευαν. Στο άρθρο κατηγορείται η ηγεσία του ΚΚΕ πως εκμεταλλευόμενη τις συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί την περίοδο του πολέμου άρθρωσε συνθήματα περί «δημοκρατίας», «κοινωνικής δικαιοσύνης» χωρίς όμως να έχει πραγματικά επιδίωξη να τα εφαρμόσει.

Το κείμενο θέλοντας να αποτυπώσει ότι η Μακρόνησος δεν ήταν απλά στρατόπεδο που προετοίμαζε τα μέλη του κυβερνητικού στρατού καταλήγει με το παρακάτω απόσπασμα: « Γι' αυτό το πνεύμα της Μακρονήσου - όπως εμείς το νιώθουμε - δεν είναι κάτι το στατικό. Πρόκειται για ένα ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ, που η ειρηνική του σημαία ξεδιπλώθηκε το καλοκαίρι του 1947...». ⁷³

Συνεχίζοντας τη μελέτη των άρθρων του τεύχους Νοεμβρίου 1949 συναντάμε και το άρθρο που έχει τον εξής τίτλο « Η οικονομική ισότητα στη ΕΣΣΔ». Όπως είναι λογικό το κείμενο θέλει να αντιστρέψει τον τίτλο που επιλέχθηκε και να αποδείξει ότι υπήρχε οικονομική ανισοτιμία στη σοβιετική

73 Ο.Π

Ρωσία.

Πρώτος στοιχείο που παραθέτει ο αρθρογράφος για να τεκμηριώσει τη σκέψη του είναι η δομή της εξουσίας. Ως καθοριστικός παράγοντας ύπαρξης της σοβιετικής εξουσίας εντοπίζεται ο Ι. Στάλιν και μια μικρή ηγετική ομάδα ανθρώπων που βρίσκονται στο πλευρό του. Αυτή η ολιγομελής ομάδα ανθρώπων είναι που κατέχει την πραγματική εξουσία στη σοβιετική Ρωσία. Αποτέλεσμα ύπαρξης αυτής της ολιγομελούς ομάδας είναι και οι μεγάλες μισθολογικές διαφοροποιήσεις που συναντιόνταν στη σοβιετική εξουσία. Συγκεκριμένα τονίζεται πως: « Και βλέπουμε στην κοινωνία αυτής της “ισότητας” να υπάρχει η μεγαλύτερη από κάθε άλλο μέρος του κόσμου ανισότητα απολαβών. Βλέπουμε έναν εργάτη να παίρνει 500 - 800 ρούβλια το μήνα κι ένα διευθυντή να έχει μισθό 12000 - 20000 ρούβλια, χωρίς τους άδηλους πόρους και τα “τυχερά” και τις καμουφλαρισμένες καταχρήσεις». ⁷⁴

Συνεχίζοντας το άρθρο την κριτική στέκεται στις συνθήκες ζωής. Πέρα δηλαδή από τη ανισομετρία στην κατανομή των μισθών, υπάρχουν κι άλλες διαφοροποιήσεις που επεκτείνονται και στον τρόπο ζωής, πχ μπορεί 8 - 10 άτομα στη σοβιετική εξουσία να έμεναν στο ίδιο σπίτι. Η κριτική καταλήγει λέγοντας πως οι διαφοροποιήσεις στο μισθό έχουν αντίκτυπο και στις δυνατότητες πρόσβασης στη μέση και ανώτατη

⁷⁴ Σκαπανεύς τεύχος 7 Νοεμβρίου 1949 σελ. 14

εκπαίδευση. Για το γεγονός πως τα παιδιά που προέρχονταν από εργατικές και αγροτικές οικογένειες δεν είχαν τη δυνατότητα να φοιτήσουν σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα εξαιτίας της έλλειψης χρημάτων και της αδιαφορίας του κράτους όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται.

Κεντρικό άρθρο του τεύχους που κυκλοφόρησε τον Δεκέμβριο του 1949 είχε τίτλο « Η Ελλάδα νίκησε». Αυτή η νίκη δεν θεωρείται από τον αρθρογράφο ως τελικός σταθμός αλλά η απαρχή για ένα νέο ξεκίνημα. Το παρακάτω σύνθημα που υπάρχει στο κείμενο είναι ενδεικτικό: «Το ΟΠΛΟ ΠΑΡΑ ΠΟΔΑΣ, Ο ΑΚΡΙΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΛΞΗ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ ΟΡΘΗ».⁷⁵ Φαίνεται λοιπόν ο παλμός που θέλει να δώσει ο αρθρογράφος όταν λέει πως η νίκη των αστικών δυνάμεων στον εμφύλιο είναι σταθμός. Ουσιαστικά υπονοείται πως είναι ακόμη ορατός ο κίνδυνος του σλαβισμού, αυτός είναι ο λόγος που γίνεται επίκληση στους ακρίτες που βρίσκονται στα σύνορα της χώρας.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται το κείμενο που συναντάμε στη σελίδα 6 του τεύχους Δεκεμβρίου και έχει τίτλο «Επανάσταση». Στο άρθρο γίνεται αποτίμηση των μαχών του κυβερνητικού στρατού με τις δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού. Οι επιδιώξεις του ΔΣΕ χαρακτηρίζονται ως

⁷⁵ Σκαπανεύς τεύχος 8 Δεκεμβρίου 1949 σελ. 3

καταστροφικές. Συγκεκριμένα σημειώνεται: « Ο τρίτος γύρος αντίθετα είναι η ΑΠΟΘΕΩΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΙΚΟΥ ΜΗΔΕΝΙΣΜΟΥ. Γι' αυτό ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ, είναι μανία, είναι επιβουλή και στυγνή προδοσία».⁷⁶

Συνεχίζει ο αρθρογράφος επισημαίνοντας πως ο Δημοκρατικός Στρατός είχε απομονωθεί από τις λαϊκές μάζες και αυτό διαπιστώνεται από την έλλειψη εφεδρειών που υπήρξε βασικός παράγοντας της ήττας. Το κείμενο καταλήγει σε προτροπή για συνεχή αγώνα γιατί ο κίνδυνος του κομμουνισμού δεν έχει εξαλειφθεί. Παρά τη στρατιωτική ήττα το κομμουνιστικό κίνημα θα είχε ως στόχο την οργανωτική του ανασυγκρότηση, θα έκανε προσπάθεια να εκμεταλλευτεί τις οικονομικές δυσκολίες που τυχόν προκύψουν για να ανέβει η επιρροή του.

⁷⁶ Σκαπανεύς τεύχος 8 Δεκεμβρίου 1949 σελ. 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία θέτει στο επίκεντρο την παρουσίαση βασικών άρθρων του περιοδικού «Σκαπανέας» το οποίο εξέδιδε η διοίκηση του Γ' Τάγματος Σκαπανέων Μακρονήσου. Η περίοδος όπου καταπιάστηκε η εργασία τοποθετείται κατά τη διάρκεια του ελληνικού εμφυλίου αλλά και το πρώτο διάστημα μετά τη λήξη του.

Η έκδοση του «Σκαπανέα» όπως και άλλων προπαγανδιστικών ντοκουμέντων από άλλα τάγματα είχε διπλή στόχευση. Ο πρώτος ήταν, όπως είναι λογικό, να κάνει προπαγανδιστική δουλειά στο εσωτερικό των τριών ταγμάτων σκαπανέων και να μπορέσει να επιδράσει καθοριστικά στη συνείδησή τους. Ο δεύτερος είχε μια συνολικότερη στόχευση στην ελληνική κοινωνία και τη διαμόρφωση μιας ψευδούς εικόνας για το τι συντελούνταν στη Μακρόνησο.. Άλλωστε η έκδοσή του ξεκινά σε μία περίοδο όπου η έκβαση του ελληνικού εμφυλίου δεν έχει κριθεί, η ελληνική κυβέρνηση επιδιώκει τη συνδρομή των Αμερικανών για την προάσπιση της αστικής εξουσίας.

Όπως λοιπόν διαπιστώνουμε έχουμε να κάνουμε με ένα μέσο ιδεολογικής παρέμβασης το οποίο δεν περιοριζόταν στο εσωτερικό των ταγμάτων ή τα συγγενικά και φιλικά πρόσωπα

όσων σκαπανέων είχαν μεταφερθεί στη Μακρόνησο. «Ο Σκαπανέας» ήταν μέσο ιδεολογικής και πολιτικής προπαγάνδας της κυρίαρχης τάξης που η απήχηση του θα μπορούσε να επιδράσει στην ιδεολογική και πολιτική πάλη που εξελισσόταν την περίοδο του εμφυλίου στην Ελλάδα.

Όλο το περιεχόμενο της αρθρογραφίας, είτε πρόκειται για μόνιμους είτε για περιστασιακούς συνεργάτες, διαπνεόταν από την ιδεολογία της εθνικοφροσύνης. Όπως διατυπώθηκε και στα εισαγωγικά στοιχεία η εθνικοφροσύνη την περίοδο του εμφυλίου είχε σαφή χαρακτηριστικά αντικομμουνιστικού πατριωτισμού. Παράλληλα είναι εμφανή και τα στοιχεία επίκλησης και υπεράσπισης της δημοκρατίας και της ελευθερίας.

Ο πατριωτικός αντικομμουνισμός αποτελεί το εργαλείο των αρθρογράφων για να αιτιολογήσουν την ανάγκη να ταχθεί ο ελληνικός λαός υπέρ των δυνάμεων του κυβερνητικού στρατού και της υπεράσπισης της αστικής εξουσίας, της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Η υπεράσπιση του ιδεώδους της ελεύθερης πατρίδας συμπλέει με την πάλη για τη συντριβή των κομμουνιστικών ιδεών. Η δράση του ΚΚΕ και του Δημοκρατικού Στρατού ταυτίζεται σε όλα τα κείμενα με την επιβουλή του ξένου παράγοντα στο εσωτερικό της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας.

Ο «από βορρά κίνδυνος» αποτέλεσε συνεκτικό στοιχείο της

πλειοψηφίας των αστικών δυνάμεων όχι μόνο τη δεκαετία του 1940 αλλά και τις επόμενες δεκαετίες της καπιταλιστικής ανασυγκρότησης και ανόρθωσης της ελληνικής οικονομίας. Ο κίνδυνος της εξάπλωσης του σλαβισμού ήταν το προκάλυμμα για την περιστολή συνδικαλιστικών και πολιτικών ελευθεριών. Στο όνομα της ύπαρξης ξένων δυνάμεων που επιβουλεύονται τη χώρα συνέχισε να υφίσταται το αυταρχικό νομοθετικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1940 και ουσιαστικά περιόριζε όσο το δυνατόν καλύτερα τη δράση κομμάτων και πολιτών που επιθυμούσαν την ανατροπή του κρατούντος πολιτικού και οικονομικού καθεστώτος.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει πως η ρήξη του Τίτο με την Κομμφορμ είχε αντίκτυπο και στην επιχειρηματολογία του περιοδικού. Ενώ δηλαδή στα πρώτα τεύχη που δημοσιεύονται γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στο πρόσωπο του Τίτο, στη συνέχεια αυτό δεν συναντάται. Αντίθετα ο σλαβισμός ταυτίζεται πιο καθαρά με τη Ρωσία, οι προσωπικές αναφορές στο όνομα και την πολιτική του Στάλιν γίνονται πιο συχνές σε σχέση με το παρελθόν.

Τα πρώτα τεύχη που δημοσιεύθηκαν είχαν περιεχόμενο όπου κύριος προσανατολισμός ήταν η τόνωση του ηθικού όσων πάλευαν με το μέρος του κυβερνητικού στρατού ή στέκονταν θετικά διακείμενοι στην υπεράσπιση της αστικής εξουσίας. Υπήρχαν ανταποκρίσεις από τα μέτωπα των μαχών τόσο για

τους σκαπανείς που προετοιμάζονται να μπουν στο μέτωπο όσο και να φτάσουν οι ανταποκρίσεις σε ανθρώπους που δεν είχαν ταχθεί με τη μία ή την άλλη πλευρά.

Σημαντική συνεισφορά στην οργάνωση της προπαγάνδας ήταν η αξιοποίηση επισκέψεων που γίνονταν από στελέχη της στρατιωτικής και πολιτειακής εξουσίας, εκπροσώπους της εκκλησίας. Επισκέψεις όπου η αρθρογραφία τις παρουσίαζε ως γιορτές και ευκαιρία να προβληθεί το αναμορφωτικό έργο. Οι περιγραφές έσφυζαν από κλίμα εθνικής ομοψυχίας, ομόφωνης καταδίκης του κομμουνισμού, πίστης στη νίκη των δυνάμεων του κυβερνητικού στρατού.

Τον «Παρθενώνα» της Ελλάδας του 20ου αιώνα τον επισκέφτηκε ο βασιλιάς Πάυλος με τη γυναίκα του, ο αντιπρόεδρος της Βουλής των Λόρδων Ζείνχαμ, οι Άγγλοι υπουργοί Λίντσευ και Μπέντε. Παραβρέθηκαν επίσης ο πρόεδρος του Ερυθρού Σταυρού Λαμπέρ αλλά και ο δημοφιλής δημοσιογράφος Σουλτσμπέργκερ, που επηρέαζε σημαντικά την κοινή γνώμη της πατρίδας του.⁷⁷

Στον ίδιο άξονα στο περιοδικό αναδημοσιεύονταν κείμενα ανανηψάντων σκαπανέων που εκφωνούνταν σε εκδηλώσεις στους τόπους καταγωγής τους. Στα πλαίσια της συμμόρφωσης στα εθνικά ιδεώδη, της δήλωσης μετανοίας και αποκήρυξης του κομμουνισμού, η διοίκηση του στρατοπέδου επέβαλε και την εκφώνηση λόγων με σκοπό να επηρεαστούν και άλλοι

77 Σ. Αβδούλος Το φαινόμενο Μακρόνησος σελ. 200 εκδ. Ελληνικά Γράμματα Αθήνα 1998

σκαπανείς που δεν είχαν απαρνηθεί την ιδεολογία τους.

Από τη μελέτη του περιοδικού δεν προκύπτει η άμεση ανάμιξη του αμερικανικού παράγοντα στην έκδοση του. Όπως έχει ήδη ειπωθεί αυτό το ζήτημα είναι υπό διερεύνηση. Είναι όμως σίγουρο ότι η ελίτ της αμερικανικής κοινωνίας είχε πλήρη επίγνωση των όσων συνέβαιναν στο Μακρόνησι αφού επανειλημμένα είχε επισκεφθεί το κολαστήριο. Ενδεικτικό της κατάστασης είναι πως σε ερώτηση Αμερικανού αξιωματούχου Έλληνας στρατιωτικός διοικητής απάντησε πως « όλοι οι νέοι διανοούμενοι έχουν περάσει από αυτό το στρατόπεδο». ⁷⁸

Με το πέρασμα του χρόνου και τη διαφαινόμενη πλέον νίκη των αστικών δυνάμεων η ύλη του περιοδικού προχωρά σε μια πιο δομημένη επίθεση στην κομμουνιστική ιδεολογία, δεν γίνεται απλά επίκληση στο συναίσθημα αλλά επιχειρείται το περιοδικό να αποτελέσει «όχημα» στην πάλη των ιδεών. Βέβαια η προσπάθεια για καλύτερη ιδεολογική παρέμβαση δεν αναιρεί το γεγονός πως η Μακρόνησος συνέχιζε να αποτελεί κολαστήριο ψυχών και ανθρώπων. «Ο Σκαπανέας» πρωτοστατεί στην πάλη ενάντια στον κομμουνισμό, προτάσσει όπως είδαμε και στην τρίτη ενότητα συνθήματα όπως «πατρίς - θρησκεία - οικογένεια».

Όλη η αρθρογραφία διαπνέεται από μια ιδεαλιστική αντίληψη της κοινωνίας και της οικονομίας. Αυτό εκφράζεται μέσω του

⁷⁸ Λ. Γούντερ Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949 σελ. 188 εκδ. Βάνιας Θεσσαλονίκη 1991

ιδεώδους της ελευθερίας, της δημοκρατίας και άλλων παρόμοιων όρων. Η αξιοποίηση τέτοιων όρων προσδίδει μια μεταφυσική προσέγγιση στις μάχες του κυβερνητικού στρατού αφού τονίζεται πως η πίστη σε αυτά τα ιδανικά είναι που οδηγεί τον αστικό στρατό στη νίκη. Πέρα δηλαδή από τη θρησκευτική αντίληψη, που προβάλλεται πολύ έντονα από τις στήλες του περιοδικού, γίνεται μια συνολικότερη προσπάθεια να αναδειχθεί μια πνευματική αρχή η οποία μπορεί να φέρει τη νίκη στον εμφύλιο.

Συμπληρωματικά σε αυτό τον άξονα σκέψης και αντίληψης των πραγμάτων υπάρχει συγκεκριμένη και δομημένη αρθρογραφία που αποσκοπεί στην αποδόμηση της κοσμοθεωρίας του διαλεκτικού υλισμού. Βλέπουμε λοιπόν πως η πάλη με τον κομμουνισμό δεν μένει στο πεδίο των όπλων και του στρατού που παρατάσσεται. Ασκείται πολεμική στην κοσμοθεωρία του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού, την θεωρία που καθοδηγεί τη σκέψη των κομμουνιστών. Μέσα από μια ευρεία γκάμα θεμάτων πχ ζητήματα πολιτικής οικονομίας, κρατικής οργάνωσης, θρησκείας επιχειρείται να δομηθεί η αντίληψη ότι ο κυρίαρχος τρόπος οργάνωσης της οικονομίας στην Ελλάδα είναι ο ιδανικός. Σε ελάχιστα κείμενα βλέπουμε την αρθρογραφία να αναφέρεται σε καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής αλλά χρησιμοποιείται κατά κόρον η έννοια ελεύθερη αγορά. Επέκταση αυτής της αντίληψης είναι και το

δίπολο ανάμεσα στη δημοκρατία, όπου εκπροσωπεί στο αστικό μπλοκ πολιτικών δυνάμεων, και τον κομμουνισμό που ταυτίζεται με ολοκληρωτικό καθεστώς.

Η ταύτιση του κομμουνισμού με ξένο εισβολέα που θέλει να διαταράξει την κοινωνική ειρήνη και να αλώσει τα ήθη και έθιμα της χώρας είναι αποτέλεσμα λοιπόν του διαλεκτικού υλισμού. Σε μεγάλο βαθμό ο υλισμός στην αρθρογραφία του «Σκαπανέα» συναντάται συχνά ως στυγνή θέληση για την απόκτηση υλικών αγαθών, τη δημιουργία μιας νέας εξουσίας που μια μικρή μερίδα του κοινωνικού συνόλου θα καταπατά τα δικαιώματα της πλειοψηφίας.

Η ιδεαλιστική προσέγγιση που θέτει ως πρωταρχικό το πνεύμα και θέτει σε δεύτερη μοίρα την ανθρώπινη δράση εμφανίζεται χαρακτηριστικά και στην αντίληψη για την ιστορία. Η Ελλάδα σε όλα τα άρθρα φαίνεται να έχει μια ιστορική συνέχεια που ξεκινά από την αρχαία Ελλάδα και φτάνει ως τις μέρες που ασχολείται η παρούσα εργασία. Το πνεύμα της ελευθερίας είναι αυτό που θεωρείται ως συνεκτικό στοιχείο στο πέρασμα του χρόνου για όλους τους Έλληνες. Με μια ιδεαλιστική προσέγγιση, έξω από το πλαίσιο των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων που επικρατούσαν, βλέπουμε να υπάρχει ένα κοινό κίνητρο ανάμεσα στη μάχη των Θερμοπυλών, την επανάσταση του 1821 και τον ελληνικό εμφύλιο του 1946-49.

Για το παραπάνω συμπέρασμα είναι λογικό να έχει επιδράσει η πολιτική σκοπιμότητα που επιβάλλει την ανύψωση του ηθικού όσων μάχονται. Επιδρά η ανάγκη για σύνδεση με ιστορικές στιγμές του παρελθόντος οι οποίες μπορούν να εμπνεύσουν. Αναλογιζόμενοι όμως ότι το περιοδικό ήταν ιδεολογικό και πολιτικό όργανο της κυρίαρχης τάξης αυτές οι αντιλήψεις σίγουρα εξυπηρετούν πολιτικές στοχεύσεις αλλά όντως εκφράζουν την ιδεολογία της τάξης των καπιταλιστών. Αυτή η μεταφυσική προσέγγιση, ο ωμός αντικομμουνισμός είναι που πηγάζει από την ανάγκη για υπεράσπιση του κυρίαρχου τρόπου παραγωγής. Η ιδεολογική επίδραση δηλαδή να έχει αντίκτυπο σε εργατικά - λαϊκά στρώματα που τα προηγούμενα χρόνια είχαν συνταχθεί σε μεγάλο βαθμό με το ΚΚΕ. Αυτή η συμπαράταξη δεν έθετε επί τάπητος την ανατροπή της αστικής εξουσίας εάν εξετάσουμε και την αντιφατική πολιτική του ΚΚΕ, αλλά η επαφή με τις ιδέες του κομμουνισμού μπορούσε αντικειμενικά να δημιουργήσει επαναστατικά στοιχεία. Η μακροχρόνια πολεμική εμπλοκή, η ανέχεια, μπορούσαν να γεννήσουν μια τάση για μαζική άρνηση της παλιάς εξουσίας και τη δημιουργία μιας νέας δομής οικονομικής και κατ' επέκταση κρατικής οργάνωσης.

Επιπρόσθετα στις πλευρές που αναπτύχθηκαν παραπάνω βλέπουμε πως η αρθρογραφία με το πέρασμα του χρόνου εστιάζει στα νέα δεδομένα που επέφερε το τέλος του εμφυλίου.

Η ύλη δηλαδή του περιοδικού από τις αρχές του 1949 φαίνεται πως δίνει βάρος στην ιδεολογική αντιπαράθεση, στο να καλλιεργήσει μια αντικομμουνιστική στάση στους πολίτες η οποία θα εκπορεύεται από μια συγκεκριμένη ιδεολογική ζύμωση.

Τα άρθρα που δημοσιεύονται καταπιάνονται με την υπεροχή της ελεύθερης οικονομίας, την αδυναμία του κομμουνιστικού τρόπου παραγωγής να καλύψει τις ανάγκες της κοινωνίας. Όλη αυτή η προσπάθεια γίνεται ενώ είναι εμφανές πως οι δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού θα ηττηθούν. Αυτή η επιλογή της αρθρογραφίας δε γίνεται τυχαία αφού, όπως ειπώθηκε και παραπάνω, υπάρχουν δυο βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν. Ο πρώτος είναι πως η επίθεση ενάντια στο ΚΚΕ και τη σοβιετική Ρωσία αποσκοπούσαν στο να δείξουν την ανωτερότητα του καπιταλισμού. Η δεύτερη πλευρά είναι πως η υπεράσπιση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής εκ μέρους της κοινωνίας είναι αυτή που μπορεί να θέσει στο περιθώριο τις ιδέες του κομμουνισμού. Να μην μπολιαστούν δηλαδή οι εργάτες και τα υπόλοιπα λαϊκά στρώματα με τις ιδέες για ανατροπή του οικονομικού συστήματος. Για να μπορέσει η ανασυγκρότηση της οικονομίας να στηριχθεί σε στέρεες βάσεις, να επικρατήσει η κοινωνική ειρήνη. Με δυο λόγια να μην αναπτυχθεί ισχυρό εργατικό - συνδικαλιστικό κίνημα τα επόμενα χρόνια που θα μπορούσε να θέσει στόχους διεκδίκησης

καλύτερων όρων ζωής αλλά και πιο προωθημένων κοινωνικών αιτημάτων.

ΠΗΓΕΣ

- Η ελληνική νεολαία στις συλλογές των ΑΣΚΙ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας Συλλογή κειμένων. Έγγραφα από το αρχείο του ΚΚΕ Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2016
- Συλλογικό Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950 εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 2006
- Π. Μούτουλας Σύντομη Ιστορία της κατοχής 1941- 1944 εκδ. Διογένης Αθήνα 2006
- Συλλογικό, Η τρίχρονη εποποιία του ΔΣΕ εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2011
- Γ. Μαργαρίτης, Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου τ.1 εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2001
- Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ, Δεκέμβρης του 1944 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2014

- Δ. Μαριόλης Η αδύνατη ταξική ανακωχή εκδ. ΚΨΜ Αθήνα 2015
- Τ. Βουρνάς Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας τόμος Γ' εκδ. Πατάκης Αθήνα 1999
- Χ. Θεοχαράτος Χαρίλαος Φλωράκης και λαϊκό κίνημα σελ.311 εκδ. Τυποεκδοτική Αθήνα 2001
- Ν. Κυρίτσης Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας Ίδρυση -Μονάδες -Αξιωματικοί Δυνάμεις - Απώλειες - Κοινωνική σύνθεση εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2012
- Ρούσσος Κούνδουρος Η ασφάλεια του καθεστώτος Πολιτικοί κρατούμενοι. Εκτοπίσεις και Τάξεις στην Ελλάδα εκδ. Καστανιώτη 1978
- Ν. Αλιβιζάτος Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 1983
- Μακρόνησος Ιστορικός Τόπος τόμος 1 Συλλογικός τόμος εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2012
- Κ. Μάρξ Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2013
- Δ. Παπαδημητρίου Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων εκδ. Σαββάλας Αθήνα 2006
- Α.Φλούντζης Στο κολαστήριο της Μακρονήσου εκδ. Φιλιππότης Αθήνα 1984

- Ν. Κλόουζ Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος – Μελέτες για την πόλωση εκδ. Φιλίστωρ Αθήνα 1997

- Μ. Λυμπεράτος Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2006

- Καλύβας – Μαραντζίδης Εμφύλια Πάθη εκδ. Μεταίχμιο Αθήνα 2015

- Π. Βόγλης Η εμπειρία της φυλακής εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2004

- Συλλογικό Η συμμετοχή των γυναικών στο ΔΣΕ εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2016

- Ο εμφύλιος 1946-1949 Σόλων Γρηγοριάδης εκδ. Το Βήμα Βιβλιοθήκη

- Μ. Χαραλαμπίδης Δεκεμβριανά 1944 – Η μάχη της Αθήνας εκδ. Αλεξάνδρεια Αθήνα 2014

- Το ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα τομ.6 εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 1987

- Σ. Στεφάνου Ένας από τους πολλούς της ελληνικής Αριστεράς εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 2013

- Χ. Χατζηιωσήφ Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα Ανασυγκρότηση - Εμφύλιος - Παλινόρθωση εκδ. Βιβλιόραμα Αθήνα 2009
- Σ. Μαρκεζίνης *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος (1936-1975)*, τόμ.Β Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος Αθήνα 1994
- Δ. Σέρβος Παράνομες χειρόγραφες εφημερίδες εκδ. Σύγχρονη Εποχή Αθήνα 2003
- Γ. Ν. Γιαννουλόπουλος Ο μεταπολεμικός κόσμος - Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία εκδ. Παπαζήση Αθήνα 1992
- Λ. Γουίντερ Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949 εκδ. Βάνιας Θεσσαλονίκη 1991
- Σ. Μπουρνάζος Ιστορικό τοπίο και Ιστορική μνήμη - Το παράδειγμα της Μακρονήσου εκδ. Φιλίστωρ Αθήνα 2000
- Συλλογικό Ένα έθνος σε κρίση εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 1983
- Κ. Μαρίνος «Οι νομικές βάσεις οικοδόμησης του μετεμφυλιακού κράτους: 1944-1952» διπλωματική εργασία Πάντειο πανεπιστήμιο Αθήνα 2014